

ΑΘΗΝΑ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΤΗΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

(ΕΒΡΑΒΕΥΘΗ ΥΠΟ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ)

ΤΟΜΟΣ ΕΞΗΚΟΣΤΟΣ ΕΝΑΤΟΣ

1966 - 1967

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ ΑΔΕΛΦΩΝ ΜΥΡΤΙΔΗ
1967

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

Η ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΗ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΕΙΣ ΤΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΑΣ ΠΟΛΕΙΣ

Ἡ παροῦσα ἐργασία ἀποβλέπει ἀφ' ἑνὸς μὲν εἰς τὴν συγκέντρωσιν τῶν σχετικῶν μὲ τὸ ὑπὸ διαπραγματέυσιν θέμα πηγῶν, ἰδίᾳ τῶν ἐπιγραφικῶν, πληρέστερον ἢ αἱ μέχρι τοῦδε συναφεῖς μελέται, τοσοῦτο δὲ μᾶλλον ὅσῳ αὐταί, ἔχουσαι ἡλικίαν ἱκανῶν δεκαετηρίδων, δὲν ἦσαν εἰς θέσιν νὰ ἀξιοποιήσουν ὀλόκληρον τὸ εἰς τὴν διάθεσιν ἡμῶν εὐρισκόμενον σήμερον ἐπιγραφικὸν ὕλικόν. Ἐξ εἰτέρου ἐπιθυμεῖ νὰ περιορισθῇ εἰς τὴν ἐκθεσιν πάντων τῶν ἐκ τοῦ ὕλικου τούτου μεθ' ἱκανῆς ἀσφαλείας συναγομένων συμπερισμάτων συνολτικῶς μὲν διὰ τὰς Ἀθήνας, ἐκτενέστερον δὲ διὰ τὰ ὀλιγώτερον ἠρευνημένα δίκαια τῶν λοιπῶν πόλεων, ἀλλὰ καὶ μόνων τούτων, παρερχομένη ἐν σιγῇ τὰ ἐν τῇ βιβλιογραφίᾳ κατὰ καιροῦς διατυπωθέντα, ἀνευ ἐλαρκῶς κατὰ τὴν κρίσιν τοῦ γράφοντος πηγυίας βάσεως, περαιτέρω συμπεράσματα καὶ εἰκασίας. Ἐν τῷ σημείῳ τούτῳ δὲν ἐκρίθη κατὰ κανόνα ἀναγκαῖα ἢ ἀσκησις πολεμικῆς κατὰ τοιούτων παλαιότερον ὑποστηρικθειῶν γνωμῶν καὶ ὑποθέσεων, ἃς ὁ ἀναγνώστης εὐχερῶς δύναται νὰ ἀναζητήσῃ εἰς τὴν κατωτέρω, ἐν δυνατῷ μέτρῳ πληρότητος, ἀμέσως ἢ ἐμμέσως παραπεμπομένην βιβλιογραφίαν.

Ὡς ἐκ τοῦ τίτλου τῆς μελέτης φαίνεται, ἐρευνᾶται ἡ νομοθετικὴ λειτουργία εἰς τὰς ἑλληνικὰς πόλεις, ἀποκλειομένων οὕτω τῶν ἑλληνιστικῶν μοναρχιῶν, αἵτινες ἔχουν, ὡς φρονεῖ ὁ γράφων, ἱκανοποιητικῶς μελετηθῆ ἐν τῇ νεωτέρᾳ βιβλιογραφίᾳ. Ὡς χρονικὰ δὲ ὄρια τῆς ἐρέυνας ἐτέθησαν οἱ κλασσικοὶ καὶ μετακλασσικοὶ χρόνοι μέχρι τοῦ Γ' μ.Χ. αἰῶνος λήγοντος, τ.ἔ. τῆς αὐτοκρατορίας τοῦ Διοκλητιανοῦ.

I

Διὰ τὴν ἀσκήσιν τῆς νομοθετικῆς λειτουργίας ἐν Ἀθήναις κατὰ τὸν Δ' ἰδίᾳ αἰῶνα εἵμεθα εἰς τὰς γενικὰς τοῦλάχιστον γεγραμμάς ἐπαρ-

ΑΘΗΝΑ, ΤΟΜΟΣ ΕΘ'

κῶς πληροφορημένοι¹. Ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου ἀπεφάσιζεν ἐκάστοτε, ἐὰν μέρη καὶ ποῖα τῆς ἰσχυοῦσης νομοθεσίας ἔχρηζον ἀναθεωρήσεως. Ἐν καταφατικῇ ἀποφάνσει τὸ θέμα παρεπέμπετο εἰς τμήμα τῆς Ἡλιαίας, ἐνώπιον τοῦ ὁποῖου διεξήγετο δικαστικός ἀγὼν μεταξὺ τοῦ προτείνοντος τὴν νομοθετικὴν μεταβολὴν πολίτου καὶ τῶν ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας ἐκλεγομένων «συνηγόρων» πρὸς ὑπεράσπισιν τοῦ ἰσχύοντος δικαίου. Ἡ οὕτως εἰσαγομένη νομοθετικὴ πρότασις, ἐὰν υἱοθετεῖτο ὑπὸ τῆς πλειονοψηφίας τῶν δικαστῶν, καλουμένων εἰς τὴν εἰδικὴν ταύτην περίπτωσιν «νομοθετῶν», ἀπέκτα ἄνευ ἑτέρου ἰσχὺν νόμου. Ἡ ἀρχαιότερα φιλολογικὴ μαρτυρία τῆς διαδικασίας ταύτης εἶναι ἡ παρὰ

1. Βλ. τὴν παλαιότεραν βιβλιογραφίαν καὶ τὰς κυριώτερας πηγὰς παρὰ E. Weiss, Griechisches Privatrecht auf rechtsvergleichender Grundlage, τ. I, Leipzig 1923, ἰδίᾳ σ. 92 ἑπ., G. Busolt-H. Swoboda, Griechische Staatskunde, τ. II³, München 1926 ἰδίᾳ σ. 1010 ἑπ., U. Kaerst ed., Untersuchungen zu athenischen Behörden. II. Die Nomotheten und die Legislative in Athen ἐν Klio, τ. 31 (1938), σ. 1 ἑπ. Πρόσθε; W. S. Ferguson, The athenian law code and the old attic trittyes ἐν Classical Studies presented to E. Capps, Princeton 1936, σ. 144-158 (γνωστόν μοι ἐκ παραπομπῆς), K. M. T. Atkinson, Athenian legislative procedure and revision of laws ἐν Bulletin of the John Rylands Library 1939, σ. 107-150 (γνωστόν μοι ἐκ παραπομπῆς), F. Wotke, Νομοθέται ἐν Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft Suppl. VII (1910), σ. 578-581, St. Dow, Greek inscriptions. The athenian law code of 411-401 b. C. ἐν Hesperia, τ. 10 (1941), σ. 31-37, L. H. Jeffery, The boustrophedon sacral inscriptions from the Agora ἐν Hesperia, τ. 17 (1948), σ. 86-111 (πρβλ. SEG XII (1955) 2-3), C. Hignett, A history of the athenian constitution to the end of the fifth century b. C., Oxford 1952 ἰδίᾳ σ. 299 ἑπ., A. R. W. Harrison, Law-making at Athens at the end of the fifth century b. C., ἐν Journal of hellenic studies, τ. 75 (1955), σ. 26-35, J. W. Jones, The law and legal theory of the Greeks, Oxford 1956, σ. 104-115, 124-128, E. Ruschenbusch, Der sogenannte Gesetzescode vom Jahre 410 v. Chr. ἐν Historia, τ. 5 (1956), σ. 123-128, St. Dow, The law codes of Athens ἐν Massachusetts historical society, τ. 71 (1953-1957) (ἔκδ. 1959), σ. 3-36 (γνωστόν μοι ἐκ παραπομπῆς), St. Dow, The walls inscribed with Nikomachos' law code ἐν Hesperia, τ. 30 (1961), σ. 58-78. Ἐκ τῶν παλαιότερων ἐργασιῶν βασικαὶ παραμένουν αἱ τοῦ [R.] Schoell, Über attische Gesetzgebung ἐν Sitzungsberichte der philos. philol. und histor. Classe der k. b. Akademie der Wissenschaften zu München 1886, München 1887, σ. 83-189 καὶ τοῦ αὐτοῦ, De extraordinariis quibusdam magistratibus Atheniensium ἐν Commentationes philologicae in honorem Th. Mommsen, Berolini 1887, σ. 451-470.

Δημοσθένει Κ' (ἔτ. 355/4), ἀλλ', ὡς οὗτος λέγει, εἶναι πολὺ καλαιότερα.

*Επιγραφικὰς μαρτυρίας ἔχομεν εἰς τοὺς ἀριθμοὺς 13 (ἔτ. 353/2), 14 (344/3), 15 (337/6), 16 (337/6), 17 (336·330), 18 (335/4), 19 (335/4), 20 (329/8) τοῦ κατωτέρω καταλόγου. *Ἄλλ' ὁ ὄρος « νομοθέτης », ὁσάκις ἀπαντᾷ εἰς τὰς φιλολογικὰς ἢ ἐπιγραφικὰς πηγὰς, δὲν ἔχει πάντοτε τὴν τεχνικὴν ταύτην σημασίαν. Καίτοι δὲ δὲν γνωρίζομεν πότε ἀκριβῶς εἰσήχθη ἡ, περὶ ἧς πρόκειται, εἰδικὴ διαδικασία, εἶναι ἐν ταύτοις βέβαιον ὅτι δὲν ἐφαρμόζετο αὕτη κατὰ τὸν Ε' αἰῶνα, ὁπότε ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου ἐνομοθέτει εὐθὺς τῇ συμπράξει καὶ ἀρωγῇ « συγγραφέων » τ.ἔ. πολιτῶν, εἰς οὓς ἀνετίθετο ἡ σύνταξις καὶ ἐπεξεργασία τῶν νομοσχεδίων¹. *Ἐν πρώτοις, ὁ ὄρος δὲν ἔχει κἄν τεχνικὴν σημασίαν οὐδὲ συνιστᾷ ἴδιον νομικῶς σαφῶς διαγεγραμμένον κρατικὸν λειτούργημα προκειμένου περὶ τῶν μεγάλων νομοθετῶν τῶν προκλαστικῶν χρόνων Δράκοντος, Σόλωνος, Κλεισθένους, ἀλλ' οὗτοι, ὡς καὶ οἱ καθ' ὅμοιον τρόπον ἐκτὸς τῶν ὀρίων τῶν Ἀθηνῶν δράσαντες Ζάλευκος, Χαρῶνδας κλπ., ἦσαν ἀπλῶς ἄρχοντες, περιβεβλημένοι ἀνώτατον κρατικὸν λειτούργημα, ἄλλως ἐκάστοτε ὀνομαζόμενον, εἰς οὓς εἶχεν ἀνατεθῆ ἑκτάκτως ἡ ἀναθεώρησις τῆς νομοθεσίας. *Ἀντιθέτως, τὸν χαρακτῆρα ἰδίας ἀρχῆς ἀλλὰ διαφόρου συνθέσεως καὶ λειτουργίας πρὸς τὴν δμώνυμον τοῦ Δ' αἰῶνος εἶχον οἱ νομοθέται, περὶ ὧν τὸ ἐν ἔτει 403 εὐθὺς μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς δημοκρατίας ψήφισμα τοῦ Τεισαμενοῦ². Κατὰ τοῦτο ἐπανερχοῦνται ἐν ἰσχύϊ οἱ νόμοι τοῦ Δράκοντος καὶ τοῦ Σόλωνος ὡς ἰσχυοὶ μέχρι τοῦ 401 καὶ συνιστᾶται ἐπιτροπὴ « νομοθετῶν » ἥτοι πολιτῶν, ὀριζομένων ὑπὸ τῆς βουλῆς, οἵτινες ἐντὸς μηνὸς θὰ εἰσηγοῦντο, ἐφ' ὅσον τὴν ἔκρινον ἀναγκαίαν, τὴν θέσπισιν συμπληρωτικῶν³, τὰς δὲ προτάσεις των θὰ ἐξέθετον εἰς τὴν ἀγορὰν καὶ πρὸ τῶν ἀγαλμάτων τῶν ἐπωνύμων ἡρώων, ἵνα λάβουν γῶσιν οἱ πολῖται καὶ ἐπιφέρουν τὰς ἐπ' αὐτῶν παρατηρήσεις ἢ εἰσηγήσεις των. Τὰ ὑπὸ τῶν νομοθετῶν τούτων καταρτισθη-

1. Βλ. ἐπ' αὐτῶν G. Busolt, ἐνθ' ἄνωκ., τ. I³, München 1920, σ. 460 ἐπ., E. Weiss, ἐνθ' ἄνωκ., σ. 92 ἐπ.

2. Παρὰ Ἀνδοκίδην Περὶ τῶν μυστηρίων §§ 83 - 84. Πρβλ. ἐκ τῆς νεωτέρας βιβλιογραφίας A. Fuks, The ancestral constitution, London [1933], σ. 83 ἐπ.

3. Τὸ ψήφισμα δὲν ὀρίζει τὸν ἀριθμὸν τῶν « νομοθετῶν ». Ἡ ἀποφίσις τοῦ J. Reiske, καθ' ἣν ἦσαν πενήτηντα, στηρίζεται εἰς τὴν λίαν τολμηρὰν ἀνάγνωσιν τῆς πράγματι οὐχὶ λίαν ὀμαλῆς φράσεως τοῦ ψηφίσματος: «οἷδε πηρημένοι νομοθέται ὑπὸ τῆς βουλῆς» ὡς «οἱ δ(εκάκις) π(έντε) πηρημένοι νομοθέται».

σόμενα νομοσχέδια, ὡς καὶ αἱ περὶ ὧν ἀμέσως ἀνωτέρω παρατηρήσεις καὶ εἰσηγήσεις τῶν πολιτῶν, θὰ διεβιβάζοντο ἀφ' ἑνὸς μὲν εἰς τὴν βουλὴν καὶ ἀφ' ἑτέρου εἰς ἄλλην ἐπιτροπὴν ἐκ πεντακοσίων μελῶν ἐκλεγομένων ὑπὸ τῶν δημοτῶν καὶ καλουμένων ἐπίσης « νομοθετῶν ». Δὲν λέγεται ρητῶς, ἔὰν αἱ κρίσεις τῆς βουλῆς καὶ τῆς δευτέρας ἐπιτροπῆς θὰ ἦσαν ἀποφασιστικαὶ ἢ συμβουλευτικαί, τῆς τελικῆς ἀποφάσεως ἐπαφιεμένης εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου, ὡς θεωρῶ πιθανώτερον. Τὸ βέβαιον πάντως εἶναι ὅτι καὶ αἱ δύο αὗται ἐπιτροπαὶ νομοθετῶν δὲν εἶχον μόνιμον χαρακτῆρα ἀλλὰ τελείως προσωρινὸν πρὸς ἀντιμετώπισιν τῶν μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς δημοκρατίας συνδεομένων νομοθετικῶν προβλημάτων.

Ὀλίγον προηγουμένως, ὡς πληροφοροῦμεθα παρὰ τοῦ Ξενοφῶντος Ἐπομν. Α' 2. 31 (ἔὰν τὸ χωρίον εἶναι γνήσιον), οἱ Τριάκοντα κατὰ τὴν ἐφήμερον ἐξουσίαν τῶν εἶχον ἀναθέσει εἰς δύο ἐξ αὐτῶν, τοὺς Κριτίαν καὶ Χαρικλέα, τὸ νομοθετικὸν ἔργον: «*Κριτίας... ὅτε τῶν τριάκοντα ὧν νομοθέτης μετὰ Χαρικλέου ἐγένετο...*». Εἰς τί ἀκριβῶς συνίστατο τοῦτο, δὲν φαίνεται ἐκ τῆς βραχείας καὶ ὀλιγῶς εὐκαιρίας μαρτυρίας τοῦ Ξενοφῶντος. Οἱ δύο ἄνδρες ἤσκειν αὐτοτελῶς τὴν νομοθετικὴν λειτουργίαν καὶ αἱ ἀποφάσεις τῶν εἶχον ἀνεῦ ἑτέρου ἰσχὺν νόμου ἢ περιορίζοντο εἰς τὴν σύνταξιν νομοσχεδίων καὶ τὴν εἰσηγήσιν καὶ ὑποστήριξιν αὐτῶν ἐνώπιον τῶν Τριάκοντα ἐν ὀλομελείᾳ, εἰς οὓς ἐναπέκειτο ἡ τελικὴ κρίσις; Ἄκομῃ ὀλιγώτερον σαφῆς καὶ οὐδενὸς ἀσφαλούς συμπεράσματος ἐπιτρέπουσα τὴν συναγωγὴν ὡς πρὸς τὴν συγκρότησιν καὶ ἀμωδιότητα τῆς, περὶ ἧς πρόκειται, ἀρχῆς εἶναι ἡ πληροφορία τοῦ Θουκυδίδου Η' 97. 2, καθ' ἣν εὐθὺς μετὰ τὴν πτώσιν τῶν Τετρακοσίων ἐν ἔτει 411 «*ἐγένοντο δὲ καὶ ἄλλαι ὕστερον πικραὶ ἐκκλησίαι, ἀφ' ὧν καὶ νομοθέτας καὶ τᾶλλα ἐψηφίσαντο εἰς τὴν πολιτείαν*». Κατὰ τὸν νεωστὶ εἰδικῶς μελετήσαντα τὰ κατὰ τὴν μεταπολίτευσιν τοῦ 411 Fr. Sartori¹, οἱ νομοθέται τοῦ Θουκυδίδου ταυτίζονται μὲ τοὺς « ἀναγραφεῖς », οἵτινες ἐξελέγησαν ὑπὸ τῶν Πεντακισχιλίων καὶ εἶχον ὡς ἔργον τὴν ἀναθεώρησιν καὶ τελικὴν διατύπω-

1. Fr. Sartori, La crisi del 411 a. C. nell'Athenaion Politeia (di Aristotele, Padova 1951, σ. 127 ἐπ., ἐνθα εὐρηται ἐπιμελῶς συγκριτικὴ ἢ πλουσία σχετικὴ βιβλιογραφία. Ἐκ τῆς νεωτέρας πρόσθετος M. Cary, Notes on the revolution of the four hundred at Athens ἐν JHS τ. 72 (1952), σ. 56 ἐπ. Τὴν ἐργασίαν τοῦ U. Hackl-Ritzmann, Die oligarchische Bewegung in Athen am Ausgang des V. Jhs v. Chr., Diss. München 1961 γνωρίζω ἐκ παραπομπῆς.

σιν τοῦ « εἰς τὸν μέλλοντα χρόνον » πολιτεύματος, ὅπερ εἰς τὰς γενικὰς γραμμὰς εἶχεν ἐγκριθῆ ὑπὸ τῆς κατὰ τινὰς μῆνας παλαιότερας ἐν Κολωνῷ ἐκκλησίας, εἰς ἣν, ὡς γνωστόν, ὀφείλεται ἡ ἀνατροπὴ τῆς δημοκρατίας καὶ ἡ εἰσαγωγή τοῦ καθεστῶτος τῶν Τετρακοσίων.

Ἐὰν διὰ τοὺς παρὰ Θουκυδίδη νομοθέτας εἶναι ἀμφίβολον, κατὰ τὰ ἀνωτέρω, ἐὰν ἔφερον ἐπισημῶς τὸ ὄνομα τοῦτο, ἔτι μᾶλλον ἀμφίβολον, ἂν μὴ βέβαιον τὸ ἀντίθετον, εἶναι διὰ τὸν Νικόμαχον¹, καθ' οὗ στρέφεται ὁ Α' λόγος τοῦ Λυσίου. Καὶ λέγει μὲν ὁ ρήτωρ § 2: « ἀντὶ μὲν Σόλωνος, αὐτὸν νομοθέτην κατέστησεν » καὶ § 28: « ἀντὶ μὲν δούλου πολίτης γεγένηται, ἀντὶ δὲ πτωχοῦ πλούσιος, ἀντὶ δὲ ὑπογραμματέως νομοθέτης ». Ἄλλ' εἶναι προφανεὲς ὅτι ὁ Νικόμαχος, εἰς ὃν εἶχεν ἀνατεθῆ ἰσὺς κατὰ τὴν πρώτην ἀλοκατάστασιν τῆς δημοκρατίας, ὅσον καὶ κατὰ τὴν δευτέραν, τὸ ἔργον τῆς συλλογῆς τῶν νόμων (« ἡ τῶν νόμων ἀναγραφὴ ») δὲν ἔφερον ἐπισημῶς τὸν τίτλον τοῦτον, οὔτε φαίνεται νὰ τὸν διεξεδίκησεν, ἀλλ' ὁ ρήτωρ θέλει ἀπλῶς νὰ εἴπῃ ὅτι ὁ κατηγορούμενος καταχρώμενος τοῦ λειτουργήματος τοῦ « ἀναγραφέως » ἄλλως « ὑπογραμματέως » παρουσίασεν ἐκ προθέσεως καὶ δολίως τοσοῦτον διάφορον εἰκόνα τῆς, ἣν ὄφειλε νὰ συγκεντρώσῃ καὶ τακτοποιήσῃ, προϋφισταμένης νομοθεσίας, ὥστε οὐσιαστικῶς ἤσκησεν αὐθαίρετως ἔργα νομοθέτου, παραβαλλόμενος μετὰ οὐχὶ μικρᾶς ὑπερβολῆς, καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἔκτασιν τῶν οὕτως ἐπενεχθεισῶν μεταβολῶν εἰς τὸ προἰσχυρὸν δίκαιον, πρὸς τοὺς γνωστοὺς διὰ τὴν νομοθετικὴν τῶν πρωτοβουλίαν παλαιοὺς πολιτικοὺς Σόλωνα, Θεμιστοκλέα καὶ Περικλέα.

Εἰς τὴν τελευταίαν ἔκδοσιν B. D. Meritt · H. T. Wade · Gery, *The athenian lists*, Princeton 1949 σ. 40 ἐπ. ἀρ. Α 9 ψηφίσματος, ἀφορῶντος τὴν ρύθμισιν τῶν συμμαχικῶν φόρων ἐκ τοῦ ἔτους 425/424 (ἀρ. 9 τοῦ κατωτέρω καταλόγου), οἱ ἐκδότηι προσέθεσαν νέον μικρὸν τεμάχιον, ὅπερ συνεπλήρωσαν ὡς ἑξῆς: στίχ. 16: « ἦοι δὲ [νομο]θέτα[ι δικαστέριον] νέον κα[θ]ιστάντων χ[ιλίος] δικαστάς... »*. Ἡ ἀρμοδιότης τοῦ δικαστηρίου τούτου θὰ ἐξετείνεται, ἐὰν

1. Οὐδεμίαν ἔνδειξιν ὑφίσταται δυναμένη νὰ στηρίξῃ τὴν ὑπόθεσιν τοῦ ἐκδότηι ἀθηναικοῦ καταδέσμου ἐκ τῆς καμπῆς τοῦ Ε' πρὸς τὸν Δ' αἰῶνα, καθ' ἣν ὁ ὁμώνυμος καταδόμενος ταυτίζεται μετὰ τὸν Νικόμαχον, περὶ οὗ ἐν τῷ κειμένῳ ὁ λόγος. J. T r u m p h ἐν *Ath. Mitt.*, τ. 73 (1958), σ. 94 ἐπ. Τὸ ὄνομα εἶναι τόσον σύνηθες, ὥστε νὰ μὴ ἀρκῆ πρὸς στηρίξιν καὶ ἀπλῆς ἔστω ὑποθέσεως μόνῃ ἢ χρονικῇ σύμπτωσις.

2. Βλ. ἤδη προσηγουμένως B. D. Meritt · A. B. West, *The athenian assessment of 425 b. C.*, Ann Arbor 1934.

δὲν πλανῶμαι, εἰς τὴν ἐπίλυσιν τῶν διαφορῶν πρὸς τὰς κατ' ἰδίαν πόλεις διὰ τὸν καθορισμὸν τοῦ ἀναλογοῦντος ἐκάστη φόρου. Ἐὰν ἡ συμπλήρωσις ἦτο ὀρθή, θὰ εἶχομεν τὴν ἀρχαιοτέραν μνείαν νομοθετῶν ὡς ἰδίας ἀρχῆς. Ἦδη ἀμφιβολίαι ἐξέφρασαν ὁ U. Kahrstedt¹ ἐπὶ τῇ ἀπλῇ βεβαιώσει ὅτι ἡ ἀρχὴ τῶν νομοθετῶν δὲν εἶναι δυνατόν νὰ εἶναι παλαιότερα τοῦ ἔτ. 403. Εἰς τοῦτο ἀπήντησεν ὁ B. D. Meritt² ὅτι ἡ ἀρχὴ ἀπαντᾷ ἤδη κατὰ τὸ ἔτος 411 παρὰ Θουκυδίδῃ H' 97. 2. Ἄλλ' ὁ U. Kahrstedt³, ἐμμένων εἰς τὰς ἀντιρρήσεις του, παρατηρεῖ ὅτι οἱ παρὰ Θουκυδίδῃ νομοθέται δὲν ἤσκουν νομοθετικὸν ἔργον ἀλλ' ἐπεξεργάζοντο τὰ νομοσχέδια, ἡ ἀποδοχὴ τῶν ὁποίων ἀπέκειτο ὁμοῦς εἰς τὴν ἐκκλησίαν. Καὶ εἰς ἐμὲ φαίνεται ἀπίθανος ἡ συμπλήρωσις «νομο]θέταις». Ἡ ὑπαρξὶς ἀρχῆς μὲ τὸ ὄνομα τοῦτο τῷ 425/424 ξενίζει βεβαίως καὶ δὲν εὐρίσκεται ἐν ἀρμονίᾳ πρὸς τὴν ἐξέλιξιν τοῦ ἀθηναϊκοῦ πολιτεύματος — καὶ ἐν τῷ σημείῳ τούτῳ ὁ Kahrstedt ἔχει δίκαιον — ἀλλὰ θεωρητικῶς δὲν εἶναι ἀδύνατος καὶ δὲν δυνάμεθα νὰ τὴν ἀποκλείσωμεν ἀπολύτως ἐκ τῶν προτέρων⁴. Ἐκεῖνο, ὅπερ μοι φαίνεται ἀπίθανον, ἀν μὴ ἀδύνατον, εἶναι ὅτι εἰς μίαν τοιαύτην ἀρχὴν, ἥτις, ὡς ἐκ τοῦ ὀνόματος φαίνεται, ἦτο ἐπιφορτισμένη μὲ νομοθετικὰ ἔργα, θὰ ἀντιτίθετο ἡ συγκρότησις καὶ ἡ ἡγεμονία δικαστηρίου ἀποτελουμένου, ἐὰν καὶ τὸ τέλος τῆς φράσεως ἔχη ὀρθῶς συμπληρωθῇ, ἐκ χιλίων ἡλιαστῶν καὶ ἔχον τὴν κατὰ τὰ ἀνωτέρω ἀρμοδιότητα⁵. Αἱ δυσκολίαι αἴρονται, ἐὰν ἀντὶ νομο]θέταις συμπληρώσωμεν «θεσμο]θέταις», ὧν τὰ δικαστικὰ ἔργα, συνιστάμενα ἀκριβῶς εἰς τὴν συγκρότησιν καὶ « ἡγεμονίαν » τμημάτων τῆς Ἡλιαίας, εἶναι πασίγνωστα. Ἡ ἐπιγραφὴ εἶναι βεβαίως στοιχηδὸν ἀλλὰ τὸ fr. 4, ἐνθα ἡ

1. U. Kahrstedt ἐν Göttingische Gelehrte Anzeigen, τ. 197 (1935), σ. 51.

2. B. D. Meritt ἐν The American Journal of Philology, τ. 56 (1935), σ. 323 ἐπ.

3. U. Kahrstedt, Untersuchungen κλπ. (ἀνωτ. σ. 18, σημ. 1), σ. 9.

4. Βλ. σχετικῶς καὶ τὸς σκέψεις τῶν Y. Béquignon - E. Will ἐν Revue archéologique, 6η σειρὰ, τ. 35 (1950) ἰδίᾳ σ. 29 ἐπ.

5. Οἱ Y. Béquignon καὶ E. Will, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 33 ἐπ. ἀντιλαμβανόμενοι ἄλλως τὴν ἐν προκειμένῳ ἀρμοδιότητα τῶν ἐν τῇ ἐπιγραφῇ «...]θετῶν», συμφωνοῦν εἰς τὴν συμπλήρωσιν «νομο]θέταις». Ἀμφιβάλλω ἐν τούτοις σιβυρώτατα, ἐὰν ἡ φράσις «δικαστέριον] νέον κα[θ]ιστάντων» δύναται νὰ ἔχη ἄλλην ἐννοίαν τῆς ἐν τῷ κειμένῳ ὑπ' ἐμοῦ υἱοθετουμένης τ.ἔ. τῆς συγκροτήσεως καὶ « ἡγεμονίας » δικαστηρίου.

λέξεις, είναι τόσον μεμονωμένον¹, ὥστε οὐδέν ἐμποδίζει τὴν συμπλήρωσιν².

* Ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸν Δ' αἰῶνα αἱ λέξεις νομοθέτης καὶ νομοθετεῖν δὲν δηλοῦν ἀναγκάως τὴν ἰδιότητα μέλους τοῦ λαϊκοῦ δικαστηρίου, ὅπερ κατὰ τὰ ἀνωτέρω ἀπεφαίνεται ἐπὶ τῶν προτάσεων πρὸς τροποποίησιν τῆς ἰσχυοῦσης νομοθεσίας, ἀλλ' ἀναφέρονται συχνάκις εἰς τὰ πρόσωπα καὶ τὴν ὑπ' αὐτῶν ἀναλαμβινομένην πρωτοβουλίαν πρὸς θέσπισιν κανόνων δικαίου κατὰ τὴν ἐν ἰσχύϊ ἐκάστοτε διαδικασίαν, ὡς παρὰ Ἀλέξιδι fr. 94, 125, 126³ καὶ τίτλῳ κωμωδίας τοῦ Μενάνδρου. Ἐπίσης ἐν τιμητικῷ ψηφίσματι ἔτ. 332/331 ὑπὲρ τοῦ Φανοδήμου ἐπαινεῖται οὗτος ὅτι «καλῶς καὶ φιλοτίμως νενομοθέτηκεν περὶ τὸ ἱερὸν τοῦ Ἀμφιαράου» ἐν Ὁρωπῷ (ἀρ. 19α τοῦ καταλόγου). Προβλ. ἀνάλογον ψήφισμα διὰ τὸν ρήτορα Λυκοῦργον παρὰ ψευδο-Πλουτάρχῳ Βίοι τῶν δέκα ρητόρων σ. 852b: «νόμους τε πολλοὺς καὶ καλοὺς ἔθηκε τῇ πατρίδι» καὶ ἕτερον τοῦ δήμου Αἰξωνέων ἔτ. 318/317 διὰ τὸν Δημήτριον Φαληρέα, ὅστις «[...ἐπιμελητῆς αἰ]ρεθεὶς ὑπὸ τοῦ δήμο[υ τοῦ Ἀθηναίων νόμους] ἔθ[η]κεν καλ[οὺς καὶ συμφέροντας τῇ πόλε]ι» (ἀρ. 21 τοῦ καταλόγου)⁴.

Κατὰ τὸν Ε' αἰῶνα ἡ νομοθετικὴ λειτουργία ἤσκειτο, ὡς ἐλέχθη,

1. Βλ. ἀπεικόνισιν παρὰ B. D. Meritt - A. B. West, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 38 - 39 καὶ πίν. II.

2. Καὶ ἐν λίαν ἐλλιπῶς σφριζομένῳ ἐπιγράμματι τῶν μεταγενεστέρων, ὡς φαίνεται, χρόνων IG III 3849 ὁ W. Peek ἐν Ath. Mitt., τ. 67 (1942), σ. 46 (ἀρ. 25 τοῦ καταλόγου) ἀναγινώσκει ὀρθῶς [θεσμο]θέτου ἀντὶ τοῦ ἐν IG νομοθέτου.

3. Τελείως ἀστήρικτος εἶναι ἡ γνώμη τοῦ E. Bayer ἐν τῷ κατωτέρῳ σημ. 4 παραπεμπομένῳ ἔργῳ του σ. 41, καθ' ἣν, ἐὰν καλῶς τὴν ἠνόησα, ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἀριστόνικος ὑποκρύπτεται Δημήτριος ὁ Φαληρέας. Ὁ πρῶτος εἶναι παλαιότερον γνωστὸς Ἀθηναῖος πολιτικὸς τῆς ἀντιμακεδονικῆς μερίδος, ἡ δὲ κατωτέρω ὑπ' ἀρ. 17 ἐπιγραφή ὑπὸ τὴν σημερινὴν τῆς μορφῆν μαρτυρεῖ εὐθέως τὴν νομοθετικὴν του δράσιν.

4. Διὰ τὴν νομοθετικὴν δράσιν τοῦ Δημητρίου Φαληρέως βλ. τὴν παρὰ F. Wehrli, Die Schule von Aristoteles [τ. IV, Demetrios von Phaleron], Basel [1949], σ. 47 γενικὴν περὶ τοῦ ἀνδρός βιβλιογραφίαν καὶ εἰδικήν τὴν ὀλίγον προγενεστέραν μονογραφίαν τοῦ E. Bayer, Demetrios Phalereus der Athener, Stuttgart - Berlin 1942 καὶ τὴν εἰδικὴν ἐργασίαν τῶν St. Dow - A. Travis, Demetrios of Phaleron and his lawgiving ἐν Hesperia, τ. 12 (1948), σ. 144 - 165. Κατὰ τοὺς τελευταίους τοῦτους μάλιστα τὸ ἐν τῇ ὑπ' ἀρ. 21 ἐπιγραφῇ τοῦ κατωτέρω καταλόγου κενὸν δέον νὰ συμπληρωθῇ «[νομοθέτης αἰ]ρεθεὶς». Πρόσθετες J. W. Jones, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 291 ἐπ.

εὐθέως ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου, ἀλλὰ τὰ νομοσχέδια συνετάσσοντο ἢ ὑπεβάλλοντο προηγουμένως ὑπὸ τὴν ἐπεξεργασίαν ἐπιτροπῆς ἐξ ἐπὶ τούτῳ ὀριζομένων πολιτῶν, τῶν « συγγραφέων ». Κυριώτεραι ἐπιγραφικαὶ μαρτυρίαι διὰ τοὺς τελευταίους τούτους οἱ ἀριθμοὶ 1, 2, 6, 8, 10, 12 τοῦ κατωτέρου καταλόγου. Ἐπίσης αἱ διατάξεις τοῦ ἐν ἀριθμῷ 7 ἱεροῦ νόμου τοῦ δήμου Πιαιανίας χαρακτηρίζονται ὡς « συγγραμμένοι ». Ἀντιθέτως αἱ συγγραφαὶ εἰς τὰ ὑπ' ἀρ. 3-5 ψηφίσματα εἶναι συγγραφαὶ ὑποχρεώσεων ἐργολάβων διὰ κατασκευὴν δημοσίων ἔργων. Κατὰ τὴν ἀνώμαλον πολιτικὴν περίοδον τῶν ἔτων 411-403 κατ' ἐναντίησιν ὀρίσθησαν ἑκταχοὶ ἐπιτροπαὶ « συγγραφέων » καὶ « ἀναγραφῶν » πρὸς σύνταξιν τῶν σχετικῶν νομοθετημάτων, « ἀναγραφῆν » καὶ δημοσίᾳ γνωστοποιήσιν τῆς ἰσχυούσης νομοθεσίας, ὡς τὸ ὑπ' ἀρ. 11 ψήφισμα διὰ τοὺς νόμους τοῦ Δράκοντος.

Διὰ τὴν ἀσκησιν τῆς νομοθετικῆς λειτουργίας ἐν Ἀθήναις ἀπὸ τοῦ 7^{ου} αἰῶνος καὶ ἐφεξῆς ὀλίγα γνωρίζομεν. Ἐπαινοῦνται πολιτικοὶ ἄνδρες ὡς εἰσηγηθέντες « νόμους συμφέροντας τῷ δήμῳ » ἀρ. 23 (μετὰ τὸ ἔτ. 229) καὶ 24 (ἔτ. 196), ὡς καὶ Εὐχάρης τις, ὅστις ἐπεμελήθη τῆς ἀναγραφῆς τῶν νόμων, τῶν τεθέντων κατὰ τὸ ἔτος 304 (ἀρ. 22).

Ἐν ἔτει 61/62 μ.Χ. καὶ 118-125 μ.Χ. δύο πρόσωπα χαρακτηρίζονται ὡς νομοθέται ἀρ. 26-27 καὶ 28-29. Διὰ τὸν Ἀδριανὸν μαρτυρεῖται¹ ὅτι ἐπανέφερεν εἰς ἰσχὺν τοὺς νόμους Δράκοντος καὶ Σόλωνος, τέσσαρες δ' ἄλλαι ἐπιγραφαὶ ἀρ. 30-33 διασφύζουσι μέρη τῆς ὑπ' αὐτοῦ εἰσαχθείσης διὰ τὰς Ἀθήνας νομοθεσίας.

Ὁ Ἀδριανὸς μόνος, καθ' ὅσον βλέπω, μεταξὺ τῶν ρωμαίων ἡγεμόνων τιμᾶται ἐπίσης ὡς « νομοθέτης » ἐν ἐπιγραφαῖς καὶ ἐξ ἄλλων ἑλληνικῶν πόλεων καὶ δὴ τῶν Μεγάρων², Θεσπιῶν³ καὶ Κυρῆης⁴. Φαίνεται ὅτι καὶ διὰ τὰς πόλεις ταύτας ὡς καὶ διὰ τὰς Ἀθήνας ἐθέσπισε νόμους.

1. Βλ. τὰς συναφεῖς φιλολογικὰς πηγὰς πρὸς P. Graindor ἐν *Revue des études grecques*, τ. 31 (1918), σ. 233, τῷ αὐτῷ, *Athènes sous Hadrien*, Le Caire 1934, σ. 30 καὶ τὴν ὑπ' ἀρ. 34 ἐπιγραφὴν τοῦ κατωτέρου καταλόγου.

2. IG VII 70, 71, 72, 3491.

3. P. J a m o t ἐν *Bulletin de correspondance hellénique*, τ. 26 (1902), σ. 295, ἀρ. 12.

4. J. M. Reynolds ἐν *Papers of the British School at Rome*, τ. 26 (1958), σ. 164 κατὰ τὴν πειστικὴν συμπλήρωσιν τῶν J. καὶ L. R o b e r t ἐν *Revue des études grecques*, τ. 73 (1960), σ. 208, ἀρ. 438.

Ἴδου νῦν ὁ κατάλογος τῶν, ἐφ' ὧν στηρίζονται τὰ ἀνωτέρω, ἐπιγραφικῶν μαρτυριῶν¹.

I. Ψήφισμα διὰ τὰς πρὸς τοὺς Ἑσθηθαίους σχέσεις. B. D. Merritt · H. T. Wade · Gery κλπ., The athenian tribute lists τ. II, Princeton 1949 σ. 54 ἐπ. ἀρ. D 10. Ἐνταῦθα προηγούμεναι δημοσιεύσεις, ἐν αἷς IG I² 10 καὶ πλουσιωτάτη βιβλιογραφία. Πρὸς SEG XII (1955) ἀρ. 8. Ἐν τῇ βιβλιογραφίᾳ ἡ χρονολόγησις τῆς ἐπιγραφῆς κυμαίνεται μεταξὺ 470 καὶ 450. Πιθανώτερον περὶ τὸ 455. Εἰς τὴν βιβλιογραφίαν πρόσθετες S. Accame ἐν Rivista di Filologia τ. 80 (1952) σ. 119 ἐπ., ὅστις, θεωρῶν ἐπισημασθῆναι τὴν ὑπὸ τῶν τελευταίων ἐκδοτῶν συμπλήρωσιν τοῦ ὀνόματος τοῦ ἀρχοντος (Λυσικράτης), χρονολογεῖ τὴν ἐπιγραφὴν ἐξ ἐσωτερικῶν λόγων περὶ τὸ 460. Κατὰ τὴν ὑπότινον, ἐν οἷς καὶ οἱ τελευταῖοι ἐκδοταί, ἀποδεκτὴν συμπλήρωσιν, τὸ ψήφισμα εἰσήχθη μετὰ γνώμην τῶν συγγραφέων. Ἄλλοι,

1. Αἱ ἀκόλουθοι ἐπιγραφικαὶ συλλογαὶ καὶ περιοδικὰ, ἐν οἷς δημοσιεύονται ἐπιγραφαί, παραπέμπονται ἐν τῇ παρούσῃ ἐργασίᾳ συντεταγμένως: Annual of the British School at Athens (= ABS). Mitteilungen des Deutschen archäologischen Instituts, Athen Abt. (= Ath. Mitt.). Bulletin de correspondance hellénique (= BCH). Corpus inscriptionum graecarum, τ. I - IV, Berolini 1828 - 1877 (= CIG). Jahreshefte des oesterreichischen archäologischen Instituts (= Jahreshefte). Journal of hellenic studies (= JHS). Inscriptiones graecae (= IG). Inscriptiones graecae ad res romanas pertinentes, τ. I (1911), II (1906), IV (1927) (= IGR) O. Kern, Die Inschriften von Magnesia am Maeander, Berlin 1960 (= Inscr. Magnesia) M. Guarducci, Inscriptiones creticae, τ. I - IV, Roma 1935 - 1950 (= Inscr. creticae). Ph. Le Bas · W. H. Waddington, Voyage archéologique en Grèce et en Asie Mineure, τ. III, Paris 1876 (= Le Bas). F. G. Maier, Griechische Mauerbauinschriften, τ. I, Heidelberg [1959] (= Maier). Monumenta Asiae Minoris antiqua, τ. I - VIII (1928 - 1962) (= MAMA). H. W. Pleket, Epigraphica, τ. 1: Texts on the economic history of the greek world, Leiden 1964 (= Pleket). Revue des études grecques (= REG). Supplementum epigraphicum graecum (= SEG). Ed. Schwyzer, Dialectorum graecarum exempla epigraphica potiora, Lipsiae 1923 (= Schwyzer). Fr. Sokolowski, Lois sacrées de l'Asie Mineure, Paris 1955 (= Sokolowski 1955). Fr. Sokolowski, Lois sacrées des cités grecques, Supplément, Paris 1962 (= Sokolowski 1962). G. Dittenberger, Sylloge inscriptionum graecarum, τ. I - IV, Lipsiae 1905 - 1924 (= Sylloge). Tituli Asiae Minoris, τ. I - III 1, Vindobonae 1901 - 1941 (= TAM). M. N. Tod, A selection of greek historical inscriptions, τ. I² - II, Oxford 1946 - 1948 (= Tod).

ἐν οἷς καὶ ὁ ὀλίγον προηγουμένως ἐπιανεκδοῦς τὴν ἐπιγραφὴν T o d I (1946) 29, δὲν τὴν ἀποδέχονται.

2. Ψήφισμα περιλαμβάνον τὰς διὰ τοὺς Μιλησίους συγγραφὰς ἔτ. 450/444. B. D. Meritt ἐνθ' ἄνωτ., σ. 57 ἐπ., ἀρ. D 11 = H. Bengtson, Die Verträge der griechisch-römischen Welt von 700 bis 338 v. Chr., München und Berlin 1962 ἀρ. 151, ἐνθα παραπομπαὶ εἰς προηγουμένας δημοσιεύσεις, ἐν αἷς IG I² 22 καὶ βιβλιογραφία. Εἰσάγεται ἐπίσης μετὰ γνώμην τῶν συγγραφέων.

3-5. Τὰ ψηφίσματα IG I² 24 (πιθανῶς ἔτ. 448) καὶ IG I² 44 (περὶ τὸ 445), ἀφορῶντα τὴν ἐκτέλεσιν δημοσίων ἔργων, δὲν ἀνήκουν ἐνταῦθα, διότι αἱ « συγγραφαί », περὶ ὧν γίνεται λόγος καὶ μετὰ τὴν σύνταξιν τῶν ὁποίων ἐπιφοριτίζεται ὁ γνωστὸς ἀρχιτέκτων τῆς ἐποχῆς Καλλικράτης, δὲν ἔχουν σχέσιν πρὸς τὴν νομοθεσίαν ἀλλ' ἀφοροῦν τοὺς δροὺς ἐκτέλεσεως τῶν, περὶ ὧν πρόκειται, ἔργων. Ὁμοίον χαρακτηριστὴρα ἔχει, φρονῶ, καὶ τρίτον ψήφισμα περὶ τὸ ἔτος 434, δημοσιευθὲν ὑπὸ B. D. Meritt ἐν Hesperia τ. 14 (1945) σ. 87 ἐπ. ἀρ. 6 καὶ εἶτα πληρέστερον ἐπὶ τῇ βάσει ὑποδείξεων τοῦ ἐκδότου ἐν SEG τ. X (1949) ἀρ. 44.

6. Ψήφισμα διὰ τὰς ἀπαρχὰς πρὸς τὰς Ἐλευσινίας θεάς. T o d I (1946) ἀρ. 74, ἐνθα προηγούμεναι δημοσιεύσεις, ἐν αἷς IG I² 76. Πρὸβλ. E. Will ἐν REG τ. 61 (1948) σ. 1 ἐπ. καὶ S. Accame ἐν Rivista di filologia τ. 83 (1955) σ. 153 ἐπ. κατὰ τὴν πειστικὴν ἀνάπτυξιν τῶν ὁποίων οἱ πρῶτοι 46 στίχοι ἀποτελοῦν ψήφισμα ἐκ τοῦ ἔτους 448, οἱ δὲ ἐπόμενοι προσθήκας, ὧν εἰσηγητὴς ὑπῆρξεν ὁ γνωστὸς πολιτικὸς Λάμπων, πιθανῶς ἐκ τοῦ ἔτους 422/421. Παρὰ E. Will ἐπισκόπησις τῶν ἄλλων προταθειῶν χρονολογήσεων, κυμαινομένων μεταξὺ 445 καὶ 418. Τὸ πρῶτον ψήφισμα υἱοθετήθη μετὰ γνώμην « συγγραφέων », ὡς συγγραφεὺς δὲ χαρακτηρίζεται καὶ ὁ εἰσηγητὴς τῆς προσθήκης Λάμπων.

7. Ψήφισμα τοῦ δήμου Παιανίας χαρακτηριζόμενον ὡς « ἱερὸς νόμος » καὶ κωδικοποιοῦν, ὡς φαίνεται, προηγουμένους, μεμονωμένους, γραπτοὺς ἢ ἀγράφους κανόνας λατρείας. S o k o l o w s k i (1962) ἀρ. 18. Ὁ πρῶτος ἐκδότης W. P e e k ἐν Ath. Mitt. τ. 66 (1941) σ. 171 ἐπ. τὸ χρονολογεῖ ἀορίστως εἰς τὸ δεύτερον ἡμισυ τοῦ Ε' αἰῶνος. Δὲν γνωρίζω, πόθεν ἀντλοῦν τὴν κατὰ πολὺ ἀκριβεστέραν χρονολόγησιν περὶ τὸ 445 οἱ ἐκδοταὶ τοῦ SEG τ. X (1949) ἀρ. 38. Καὶ ἐνταῦθα αἱ διατάξεις τοῦ « ἱεροῦ νόμου » χαρακτηρίζονται ὡς « χωνυγεγραμμένα ».

8. Ψήφισμα περὶ τὸ 445 δι' ἴδρυσιν ἀποικίας ἐν τῇ Βρέα τῆς

Θράκης *Το δ I* (1946) ἀρ. 44, ἔνθα αἱ προηγούμεναι δημοσιεύσεις, ἐν αἷ; *IG I² 45*. Παραπέμπεται εἰς τὰς «*χρυσόγραφας*», αἵτινες ἐρρυθμίζον τὰς πρὸς τὰς θρακικὰς πόλεις σχέσεις, ἀναλόγους, ὑποθέτω, πρὸς τὰς ἀνωτέρω ἀρ. 1 καὶ 2 διὰ τοὺς Ἑρυθραίους καὶ Μιλησίους.

9. Ἡ ἐν ψηφίσματι ἐκ τοῦ ἔτους 425/424, ἀφορῶντι τὴν ρύθμισιν τοῦ συμμαχικοῦ φόρου, μνεία νομοθετῶν (*B. D. Meritt - H. T. Wade - Geary* ἐνθ' ἀνωτ. σ. 40 ἐπ. ἀρ. A 9) ὀφείλεται εἰς ἀτυχῆ συμπλήρωσιν τῶν ἐκδοτῶν. Βλ. ἀνωτ. σ. 21 ἐπ.

10. Ψήφισμα ἔτ. 410/409, ρυθμίζον τὴν ἀπόδοσιν χρηματικῶν ποσῶν ὀφειλομένων εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀθηνᾶς. *B. D. Meritt* ἐνθ' ἀνωτ. II (1949) σ. 54 ἀρ. D 9, ἔνθα αἱ προηγούμεναι δημοσιεύσεις, ἐν αἷ; *IG I² 109*. Εἰσάγεται μετὰ γνώμην τῶν συγγραφέων.

11. Ψήφισμα ἔτ. 409/408, ἐπιτάσσον τὴν ὑπὸ τῶν «*ἀναγραφῶν*» «*ἀναγραφὴν*» τῶν τιμωρούντων τὸν φόνον νόμων τοῦ Δράκοντος. *Το δ I* (1946) ἀρ. 87 ἔνθα αἱ προηγούμεναι δημοσιεύσεις, ἐν αἷ; *IG I² 115*.

12. Ἐν μικρῷ καὶ συνεπῶς ἀδήλου περιεχομένον ἀποσπάσματι ἐξ ἱεροῦ, πιθανῶς, νόμου τοῦ δευτέρου ἡμίσεος τοῦ Ε' αἰῶνος (:), ἐν *IG I² 844* γίνεται ἐπίσης λόγος, ἄγνωστον ἐν ποίᾳ συνεκδοχῇ, περὶ «*χρυσόγραφῶν*».

12α. Ἐν ψηφίσματι ἐκ τῆς καμπῆς τοῦ Ε' πρὸς τὸν Δ' αἰῶνα ἐκδ. ὑπὸ *B. D. Meritt* ἐν *Hesperia* τ. 32 (1963) σ. 39 ἀρ. 39 γίνεται λόγος περὶ «*συγγραφῶν*» σχετικῶν πρὸς τοὺς ὄρους μισθώσεως ἀκινήτων ἀνηκόντων πιθανῶς εἰς ἀθηναϊκόν τι ἱερόν.

13. Νόμος ἀποδεκτὸς γενόμενος ὑπὸ τῶν νομοθετῶν διὰ τὰς ὑπὲρ τῶν Ἐλευσινίων θεῶν ἀπαρχὰς ἔτ. 353/352. *Sylloge* 200, ἔνθα αἱ προηγούμεναι δημοσιεύσεις, ἐν αἷ; *IG II² 140*. Πρβλ. *W. Bannier* ἐν *Berliner Philologische Wochenschrift* τ. 38 (1918) στ. 92 ἐπ., 113 ἐπ. Τελευταία δημοσίευσις *Sokolowski* (1962) ἀρ. 13.

14. Ψήφισμα ὑπὲρ τοῦ ἐκ Δήλου Πεισιθείδου περὶ τὸ ἔτος 344/3. *Sylloge* 226, ἔνθα αἱ προηγούμεναι δημοσιεύσεις, ἐν αἷ; *IG II² 222*. Ἡ δημοσιονομικὴ τακτοποίησις τῆς εἰς τὸν Πεισιθείδην χορηγουμένης διατροφῆς ἀνατίθεται εἰς τοὺς νομοθέτας.

15. Νόμος, υἱοθετηθεὶς ὑπὸ τῶν νομοθετῶν ἐν ἔτει 337/6 καὶ στρεφόμενος κατὰ τοῦ ἀδικήματος τῆς ἐσχάτης προδοσίας. («*Εάν τις ἐπαναστῆ τῷ δήμῳ ἐπὶ τυραννίδι*»). *B. D. Meritt* ἐν *Hesperia* τ. 21 (1952) σ. 355 ἐπ. = *SEG XII* (1955) ἀρ. 87.

16. Νόμος, υἱοθετηθεὶς κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος ἐπίσης ὑπὸ τῶν νομο-

θετῶν καὶ σκοπῶν τὴν ἐπισκευὴν τῶν τειχῶν Ἰητιωνίας καὶ Μουνυχίας καὶ ρύθμισιν τῶν συναφῶν δημοσιονομικῶν θεμάτων. Τελευταία ἐκδοσις *Maiet* ἀρ. 10, ἐνθα αἱ προηγούμεναι δημοσιεύσεις, ἐν αἷς IG II² 244.

17. Νόμος, υἱοθετηθεὶς ἐπίσης ὑπὸ τῶν νομοθετῶν πιθανώτατα μεταξὺ τῶν ἐτῶν 336 καὶ 330, ἀφορῶν τὴν ρύθμισιν τῆς δαπάνης διὰ τὰ μικρὰ Παναθήναια. D. M. Lewis ἐν *Hesperia* τ. 28 (1959) σ. 239 ἐπ. = SEG XVIII (1962) ἀρ. 13 = Pleket ἀρ. 25. Προβλ. L. Robert, *Hellenica* XI-XII, Paris 1960 σ. 189 ἐπ.

18. Ψήφισμα τιμητικὸν ὑπὲρ τοῦ ἱεροποιοῦ Φυλέως ἐκ τοῦ ἔτους 335/4. IG II² 330, ἐνθα αἱ προηγούμεναι δημοσιεύσεις. Ἡ δημοσιονομικὴ τακτοποίησις τῆς δαπάνης διὰ τὴν ἀπονομὴν εἰς τὸν τιμώμενον στεφάνου ἀνατίθεται εἰς τοὺς νομοθέτας.

19. Νόμος, υἱοθετηθεὶς ὑπὸ τῶν νομοθετῶν ἐν ἔτει 335/4 καὶ ἀφορῶν τὴν ἐκτέλεσιν δημοσίων ἔργων. IG II² 333. Προβλ. A. Elter, *Ein athenisches Gesetz über die Eleusinische Aparche*, Bonn 1914 σ. 16.

19a. Ψήφισμα ἔτους 332/1 ὑπὲρ τοῦ Φαινοδήμου, ὅστις «καλῶς καὶ φιλοτίμως νενομοθέτηκεν περὶ τὸ ἱερόν τοῦ Ἀμφιαράου». *Sylloge* 287, ἐνθα αἱ προηγούμεναι δημοσιεύσεις, ἐν αἷς IG VII 4253.

20. Ψήφισμα ἔτ. 329/8 τιμητικὸν διὰ τοὺς ἐπιτετραμμένους τὴν ἐπιμέλειαν τῆς ἐορτῆς τοῦ Ἀμφιαράου. Λαμβάνεται μέρος διὰ τὴν ὑπὸ τῶν νομοθετῶν δημοσιονομικὴν τακτοποίησιν τῆς δαπάνης διὰ τὴν θυσίαν. *Sylloge* 298, ἐνθα αἱ προηγούμεναι δημοσιεύσεις, ἐν αἷς IG VII 4254.

21. Ψήφισμα δήμου Αἰξωνέων ἔτ. 318/7 τιμητικὸν Δημητρίου τοῦ Φαληρέως, ὅστις «[...ἐπιμελητῆς¹ αἰ]ρεθεὶς ὑπὸ τοῦ δήμου τοῦ Ἀθηναίων νόμους] ἐθ[η]κεν καλ[οὺς καὶ συμφέροντας τῷ πόλει]». IG II² 1201 = *Sylloge* 318.

22. Ψήφισμα ἔτ. 304/3 τιμητικὸν ὑπὲρ Εὐχάρους, ὅστις «...ἐπεμελήθη... τῆς [ἀναγ]ραφῆς τῶν νόμων, ὅπως ἂν ἐκτεθῶσι πάντες οἱ ν[ο]μοθετημένοι [ἐπὶ] Φερε[κλέους] ἀρχοντος...». IG II² 487 = *Sylloge* 336.

23. Ψήφισμα ὀλίγον μετὰ τὸ 229 τιμητικὸν ὑπὲρ Εὐρυκλείδου, ὅστις «εἰσήνεγκεν... καὶ νόμους συμφέροντας τῷ δήμῳ». *Maiet* ἀρ. 15, ἐνθα αἱ προηγούμεναι δημοσιεύσεις, ἐν αἷς IG II² 834 = *Sylloge* 497.

1. Κατὰ τοὺς St. Dow-B. Travis, ἐνθ' ἀνωτ. «νομοθέτης».

24. Ψήφισμα ἔτ. 196/5 τιμητικὸν Κηφισοδώρου, δι' ὃν λέγεται «τεθηκῶς δὲ καὶ νόμους συμφέροντας ἐφ' ὁμονοίᾳ πάντων Ἀθηναίων». B. D. Meritt ἐν *Hesperia* τ. 5 (1936) σ. 419 ἑπ.

25. Ὁ W. Peek ἐν *Ath. Mitt.* τ. 67 (1942) σ. 46 ἀναγινώσκει ὀρθῶς εἰς τὰ ἐλάχιστα σωζόμενα λείψανα ἐπιγράμματος ἐν IG III 3849 [θεσμο]θέτου ἀντὶ τοῦ νομοθέτου τοῦ κειμένου.

26. Ἐν καταλόγῳ ἐρήβων ἐκ τοῦ ἔτους 61/62 μ.Χ. IG II² 1990 γίνεται μνεία τοῦ «νομοθέτου Τιβερ[ίου] Κλαυδίου Νουτίου ἐξ Οἴου». Πρὸβλ. P. Graindor, *Athènes de Tibère à Trajan*, Le Caire 1931 σ. 59 καὶ σημ. 1 καὶ τὰς ἐνταῦθα παραπομπάς.

27. Ἐν ψηφίσματι ἐκ τοῦ αὐτοῦ ἔτους 61/62 μνεία τοῦ αὐτοῦ προσώπου ὡς νομοθέτου. IG II² 3277.

28-29. Εἰς δύο ἐπιγραφὰς ἐκ Δήλου P. Roussel-M. Launey, *Inscriptions de Délos* (1937) ἀρ. 2535, 2536, ἐνθα καὶ αἱ προηγουμέναι δημοσιεύσεις¹, λέγεται ὅτι κατὰ τὰ ἔτη 118/119 μέχρι καὶ 124/125 «ὁ ἱερεὺς τοῦ Δήλου Ἀπόλλωνος διὰ βίου καὶ νομοθέτης Μ. Αννίος Πυθόδωρος ἤγαγεν τὴν δωδεκηίδα».

30-34. Αἱ IG II² 1103 (= P. Graindor, *Athènes sous Hadrien*, Le Caire 1934 σ. 127), 1104, 1106 καὶ πρὸ πάντων 1100 = J. H. Oliver, *The ruling power. A study of the roman empire in the 2nd century after Christ through the roman oration of Aelius Aristides ἐν Transact. of the Amer. Philos. Soc. N.S. XLIII, 4 1953 σ. 871-1003* (γνωστὸν μοι ἐκ παραπομπῆς) = SEG XV (1958) ἀρ. 108 = Pleket ἀρ. 15 περιλαμβάνουν, ὡς φαίνεται, μέρη τῆς «νομοθεσίας», ἣν ἐπὶ διαφόρων θεμάτων ἐθέσπισεν ὁ Ἀδριανὸς κατὰ τὰς ἐν Ἀθήναις διατριβάς του². Ἐπίσης ὁ αὐτὸς ἡγεμὼν μαρτυρεῖται ὡς ἐπαναγαγὼν εἰς ἰσχὺν τοὺς νόμους τοῦ Δράκοντος καὶ Σόλωνος, οἵτινες εἶχον, ὡς φαίνεται, ἐν τῷ μεταξὺ ἐν μέρει καταργηθῆ ἢ περιπέσει εἰς ἀχρησίαν³. Ὅθεν ἐν τῷ ἐν IG II² 1075 ὑπὲρ αὐτοῦ ψηφίσματι λέγεται «...ὄτε εἰς Ἀθήνας ἀ]φίκτο, ἔδωκεν ἐπιδη[μῶν... τοῖς Ἀθηναίοις χρῆσθαι τ]οῖς παλαιοῖς τῆς πόλε[ως νόμοις...». Πρὸβλ. P. Graindor ἐν *REG* τ. 31 (1918) σ. 233 ἑπ.

1. Ἡ μνεία τοῦ Πυθόδωρου ὡς νομοθέτου ἀπαντᾷ καὶ ἐν τρίτῃ ἐπιγραφῇ, τὴν ἑπ' ἀρ. 2537 ἀλλὰ κατὰ λίαν ἐπισηφαλῆ συμπλήρωσιν. Κατ' αὐτῆς P. Graindor ἐν *REG*, τ. 31 (1918), σ. 234, σημ. 5.

2. Πρὸβλ. P. Graindor, *Athènes sous Hadrien*, Le Caire 1934, σ. 30 ἑπ. καὶ 73 ἑπ.

3. Βλ. τὰς παρὰ P. Graindor, ἐνθ' ἄνωκ., παραπεμπομένας πηγάς.

35. Ἐν ἐπιστολῇ ρωμαίου ἡγεμόνος (Β'/Γ' αἰ.), ἀδήλου περιεχομένου ὡς ἐκ τῆς χειρίστης καταστάσεως τοῦ λίθου, γίνεται λόγος περὶ «θεσπισμάτων». Β. D. Meritt ἐν *Hesperia* τ. 29 (1960) σ. 22 ἐπ. ἀρ. 30. Ἄγνωθ, ἐὰν ἔχουν ταῦτα σχέσιν καὶ τίνα πρὸς τὴν νομοθεσίαν.

Ἡ ἀνωτέρω ἀνάπτυξις ἀφορᾷ τὴν ἐν τῷ ἀθηναϊκῷ κράτει νομοθετικὴν ἐν στενῇ ἐννοίᾳ λειτουργίαν τ.ἐ. τὴν διαδικασίαν ψηφίσεως τῶν ὑπὸ τεχνικῆν ἐννοίαν νόμων, ἀντιδιαστελλομένων πρὸς τὰ ἀπλᾶ ψηφίσματα. Ἡ διάκρισις, ὡς γίνεται δεκτόν, δὲν ἀφορᾷ κυρίως τὸ περιεχόμενον τῶν θεσπιζομένων διατάξεων, καθ' ὅσον καὶ τὰ τελευταῖα δύνανται νὰ περιέχουν κανόνας δικαίου¹ ἀλλὰ τὴν διαδικασίαν ψηφίσεως, ἥτις εἶναι ἀπλουστερά ἐπὶ ψηφισμάτων (πρότασις ἀθηναίου πολίτου, προβούλευμα τῆς βουλῆς τῶν πεντακοσίων, ἔγκρισις τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου) καὶ τὴν δυνατότητα τροποποιήσεως ἢ καταργήσεως, ἥτις εἶναι ἐπίσης μεγαλυτέρα ἐπὶ τῶν ψηφισμάτων. Ἐν συγκρούσει τοῦ νόμου πρὸς (καὶ μεταγενέστερον ἔτι) ψήφισμα ἐπικρατεῖ ὁ πρῶτος, ἐξοπλιζόμενος οὕτω μὲ ὑπεριέραν τυπικὴν ἰσχύν².

II

Εἰς τὰς λοιπὰς ἑλληνικὰς πόλεις³ ἢ αὐτὴ κατὰ κανόνα ὡς καὶ ἐν Ἀθῆναις ὑφίσταται διάκρισις μεταξὺ νόμων καὶ ψηφισμάτων, τῶν τελευταίων ἐξοπλισμένων μὲ ἡσσονα τυπικὴν ἰσχύν καὶ ὑποκειμένων εἰς εὐχερεστέραν τροποποίησιν ἢ οἱ πρῶτοι. Κατὰ τοὺς ὑστέρους ἐν τούτοις χρόνους παρατηρεῖται ἐνίοτε ποιά τις ὀρολογικὴ σύγχυσις, χρησιμοποιοιμένων τῶν ὄρων νομοθετεῖν καὶ νομοθεσία καὶ ἐπὶ ψηφισμάτων. Οὕτω, ἐν ψηφίσματι τῆς ἐν Ἐφέσῳ γερουσίας ἐκ τῆς

1. Βλ. πλείονα παρὰ E. Weiss, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 86 ἐπ., G. Busolt, ἐνθ' ἀνωτ., τ. I³, σ. 457 ἐπ. καὶ τὴν ἐνταῦθα βιβλιογραφίαν, ἰδίᾳ δὲ τὴν ἐργασίαν τοῦ H. Francotte, *Loi et décret dans le droit public des Grecs ἐν τῷ αὐτοῦ, Mélanges de droit public grec, Liège - Paris 1910, σ. 1-40*, βασικὴν διὰ τὴν διάκρισιν νόμου καὶ ψηφίσματος οὐ μόνον ἐν Ἀθῆναις ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς λοιπὰς ἑλληνικὰς πόλεις.

2. Βλ. ἐν τούτοις Ἀριστοτέλους Ἠθικὰ Νικομάχεια Ε' 1137b 27 ἐπ., Πολιτικά Ζ' (Δ') 1292a.

3. Διὰ τὰ κατωτέρω βλ. E. Weiss, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 1-138 *passim*, H. Swoboda, *Die griechischen Volksbeschlüsse. Epigraphische Untersuchungen*, Leipzig 1890, ἰδίᾳ σ. 235 ἐπ., A. Krebs, *Νομογράφοι ἐν*

ἡγεμονίας τοῦ Κομμόδου διὰ τὴν ἀνασύστασιν ἐορτῆς πρὸς τιμὴν τῆς Ἄρτεμιδος Σωτείρας παρὰ J. H. Oliver, *The sacred gerousia (Hesperia Suppl. VI) 1941*, ἀρ. 12 (35α) φέρεται: «ἔδοξεν τ[οῖς συνέδρο]ις κυρῶσαι καὶ νομοθετῆσαι εἰσαεὶ διὰ τοῦδε τ[οῦ ψηφίσματος...]» καὶ «...τὴν γερουσίαν εἰς τὸ διηγεκὲς φυλάσσεσθαι τῆ[ν ἐπὶ τῇ προ]γεγραμμένη εὐσεβείᾳ νομοθεσίαν ὡς αἰώνιον...», ἐν διαθήκῃ δ' ἐξ Ἀκμωνίας τῆς Φρυγίας ἐτ. 85 μ.Χ. IGR IV 661 (35β) «τοῦτο δὲ τὸ ψήφισμα νομοθετῆσθαι τῷ αἰῶνι τῆς Ῥωμαίων ἡγεμονίας φυλαχθσόμενον».

Ἔτι περαιτέρω ὡς νόμος ἢ νομοθεσία χαρακτηρίζονται ἐνίοτε πράξεις ἰδιωτικῆς βουλήσεως, ἰδίᾳ διαθήκαι ὡς ἐν ψηφίσματι τῶν ἐν Τέφῳ Ἀτταλιστῶν (CIG II 3069) (35γ) καὶ ἐν ἐπιγραφῇ τῆς φρυγικῆς Ἀκμωνίας ἐκ τοῦ Α' μ.Χ. αἰῶνος λήγοντος B. H. Buckler - W. M. Calder ἐν MAMA τ. VI (1939) ἀρ. 272 (35δ).

Συγγενέστερον πρὸς τὸ ἀττικὸν σύστημα εἶναι τὸ ἐν τῇ αἰολικῇ Κύμῃ ἐπικρατοῦν. Ἐν ψηφίσματι ἐκ τῶν ἀρχῶν τοῦ Β' π.Χ. αἰ. σχετικῶ πρὸς μεταφορὰν πιστώσεως δι' ἀντιμετώπισιν ἐκτάκτου δαπάνης ἐκδ. ὑπὸ A. Plassart - Ch. Picard ἐν BCH τ. 37 (1913) σ. 169 ἀρ. 5 = Pleket ἀρ. 38 (36), πληροφοροῦμεθα τὴν ὑπαρξιν «νομοθετικοῦ δικαστηρίου», εἰς τὸ ὁποῖον ὁ «ἀποδεδειγμένος εἰσαγωγεὺς τῷ νόμῳ» διατάσσεται νὰ εἰσαγάγῃ αὐτό. Ἡ εἰσαγωγή ψηφίσματος μὲ τοιοῦτο περιεχόμενον εἰς τὸ δικαστήριον δικαιολογεῖται ἴσως κατὰ τοὺς ἐκδότας ἐκ τῆς σπουδαιότητος τοῦ θέματος, ἔχει δὲ πιθανώτατα τὸν αὐτὸν σκοπὸν μὲ τὴν κατὰ τὰ κατωτέρω ἐν ἄλλαις πόλεσιν ἀπαντῶσαν ἐγγραφὴν τῶν ψηφισμάτων εἰς τοὺς νόμους, τ.ἔ. τὴν ἐξομοίωσιν ἐκείνων πρὸς τούτους κατὰ τὴν τυπικὴν ἰσχύν.

Δέον ἐν τούτοις νὰ σημειωθῇ ὅτι ἐν ἄλλῃ ὀλίγον παλαιότερα ἐπιγραφῇ τῆς αὐτῆς πόλεως ἐνθ' ἄνωτ. σ. 155 ἐπ. ἀρ. 1 (37), περι-

---

Dictionnaire des antiquités grecques et romaines ὑπὸ Ch. Daremberg καὶ E. Saglio, τ. IV, 1, σ. 98-99, H. Francotte, *Loi et décret dans le droit public des Grecs ἐν Mélanges de droit public*, Liège-Paris 1910, σ. 1 ἐπ. ἰδίᾳ 23-28, 30-40, K. F. Hermann's, *Lehrbuch der griechischen Antiquitäten*, τ. I, 3: Staatsaltertümer⁶ ὑπὸ H. Swoboda, Tübingen 1913 passim ἰδίᾳ σ. 122 ἐπ., Schönfelder, *Die städtischen und Bundesbeamten*, Diss. Leipzig 1917 (διὰ νομογράφου; γνωστόν μοι ἐκ παραπομπῆς), G. Busolt, ἐνθ' ἄνωτ., τ. I³ (1920) ἰδίᾳ σ. 456 ἐπ., W. Hellebrand, *Νομογράφοι ἐν Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft Suppl. VII* (1940), στ. 572-575.

χούση λίαν ἀτελῶς σφζόμενον ἀπόσπασμα ἐκ νόμου ἀδήλου περιεχομένου, φαίνεται ὅτι τὰ νομοσχέδια εἰσήγοντο πρὸς ἔγκρισιν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου, ἣ δὲ περαιτέρω δημοσίευσίς των διὰ τῆς ἐν στήλῃ ἀναγραφῆς των ἀνατίθεται εἰς τὴν ἀρχὴν τῶν δικασκόπων. Ὑποτίνας συνετάχθη τὸ νομοσχέδιον δὲν λέγεται, ἣ δὲ ὑπόθεσις τῶν ἐκδοτῶν ὅτι συνετάχθη ὑπὸ εἰδικῶν « νομοθετῶν » οὐδὲν ἔρεισμα εὐρίσκει εἰς τὴν ἐπιγραφὴν.

Ἡ ὕπαρξις νομοθετῶν εἰς ἄλλας ἑλληνικὰς πόλεις εἶναι σχετικῶς σπανία, ἐνίοτε ἀμφίβολος, τὸ δ' ἔργον καὶ ἡ ἀρμοδιότης των πολλὰκις δυσδιάγνωστος.

Ἐν πρώτοις, λίαν ἐπισημῆς παρίσταται ἡ ὕπαρξις « νομοθετῶν » ὡς ἰδίας ἀρχῆς εἰς τὴν Ἐπίδαυρον, διότι ἡ ἐπιγραφὴ IG IV 1579 (38), ἐν ἣ ἡ πόλις φέρεται τιμῶσα « *Τιβέριον Κλαύδιον Φιλόξενον ἀριστοπολεितεύσαντα καὶ τρεῖς νομοθετήσαντα* » εἶναι πιθανώτατα πλαστή¹, ἐν δὲ ψήφισματι ἐκ Τροιζῆνος ἀφορῶντι ἐπιδόσεις εἰς τὸν διατεχισμὸν τῆς πόλεως (IG IV 757 = Maier ἀρ. 32) (39) καὶ ἀτελέστατα σφζόμενῳ γίνεται μὲν λόγος, ἄγνωστον ἐν ποίᾳ συνεκδοχῇ, διὰ «...νομοθέτας τοὺς αἰρημένους...» ἀλλὰ τοῦτο μὲν ἡ συμπλήρωσις εἶναι ἐπισημῆς, ὡς καὶ ὁ ἐκδότης διὰ τῆς προσθήκης ἐρωτηματικοῦ παραδέχεται, τοῦτο δὲ ἄγνωστος παρίσταται ἡ ἀκριβὴς νομικὴ ἰδιότης καὶ λειτουργία τούτων.

Ψήφισμα ἐκ Κερκυρας ἔτ. 207 π.Χ. (Inscr. Magnesia, 44' προβλ. A Wilhelm ἐν Jahreshefte τ. 4 (1901) Beiblatt στ. 26, M. Holleaux ἐν Revue des études anciennes τ. 3 (1901) σ. 123) (40), ἀποδεχόμενον τὴν ἑορτὴν καὶ τοὺς ἀγῶνας τῆς Ἀρτέμιδος Λευκοφρυηνῆς ἐν Μαγνησίᾳ, ὁρίζει ὅτι τὰ τῆς ἀποστολῆς τῶν θεωρῶν καὶ γενικώτερον τὰ τῆς συμμετοχῆς τῆς πόλεως εἰς τὴν ἑορτὴν καθορισθήσονται διὰ νόμου, ὃν θὰ συντάξουν «οἱ αἰρημένοι νομοθέται» καὶ θὰ τὸν «κατατάξουν» εἰς τοὺς ἱεροὺς νόμους. Θεωρῶ οὐχὶ ἀπίθανον ὅτι οἱ νομοθέται τῆς ἐπιγραφῆς ταυτίζονται μὲ τοὺς «διορθωτῆρας» ἄλλης, περιεχούσης ψήφισμα τῆς κερκυραϊκῆς βουλῆς ἐκ τοῦ Β' π.Χ. αἰῶνος περὶ τῆς τοποθετήσεως καὶ διαχειρίσεως χρημάτων δωρηθέντων εἰς τὴν πόλιν ἐπὶ τῷ σχολῶ μισθώσεως ἡθοποιῶν («τεχνιτῶν») κατὰ τὰ Διονύσια. IG IX 1 ἀρ. 694 = B. L a u m, *Stiftungen in der griechischen und römischen Antike* τ. II, Leipzig-Berlin 1914 ἀρ. 1 = A n. M a n z m a n n, *Griechische Stiftungsurkunden*, Stu-

1. Βλ. IG IV 1², σ. 217 καὶ τὰς ἐνταῦθα παραπομπάς.

die zu Inhalt und Rechtsform, Münster 1962 σ. 39 ἐπ. (41). Ἐνταῦθα ὁρίζεται ὅτι κατὰ τὴν προσεχῆ ἀναθεώρησιν τῆς νομοθεσίας οἱ διορθωτῆρες θὰ θεσπίσουν διατάξεις περὶ τῆς διαχειρίσεως τῶν χρημάτων* («εἰ δέ κα διορθώσεις τῶν νόμων γίνηται, ταξάντων οἱ διορθωτῆρες εἰς τοὺς νόμους καθὼς κα δ(έ)η τὸ ἀργύριον χειρίζεσθαι»).

Κατὰ λίαν ἀτελῶς σοφισμένην ἐπιγραφὴν ἐκ τῆς Ὀρεστίδος Μακεδονίας (A. Wace - A. Woodward ἐν ABS τ. 18 (1911/1912) σ. 179 ἀρ. 23) (42) τὸ κοινὸν τῶν Ὀρεσιῶν ἰδρύει ἀνδριάντα εἰς τινα τῶν ἡγεμόνων τῆς Ιουλιο-κλαυδιανῆς δυναστείας, πιθανῶς, τὸν Νέρωνα. Πλέον ἢ ἀμφίβολος, καθ' ὁμολογίαν καὶ τοῦ ἐκδότου, ἡ συμπλήρωσις «[νομο]ετοῦντος Ἀλεξάνδρου». Θὰ προστίμων «[ἀθλο]ετοῦντος» ἢ «[ἀγωνο]ετοῦντος».

Ὁ γνωστὸς λέσβιος σοφιστῆς Ποτάμων¹ ἐκ τῆς καμπῆς τοῦ Α' π.Χ. πρὸς τὸν Α' μ.Χ. αἰῶνα μνημονεύεται ὡς νομοθέτης ἐν ἐπιγραφαῖς ἐκ Μυτιλήνης IG XII 2 ἀρ. 255 (καὶ Suppl. σ. 22), αὐτόθι Suppl. ἀρ. 7 (συμπλ.) καὶ 9 (43-44 καὶ 44α).

Εἰς δύο τιμητικὰς ἐξ Ἀφροδισιάδος ἐπιγραφὰς τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων (CIG II 2781b σ. 1111 = Le Bas 1596 καὶ CIG II 2777 (45-46) ὁ Λούκιος Ἀντώνιος Κλαύδιος Δομετινὸς Διογένης φέρεται οὐ μόνον ὡς ἀρχιερεὺς, γυμνασίαρχος καὶ εὐεργέτης τῆς πόλεως ἀλλὰ καὶ ὡς νομοθέτης. Τί ἀκριβῶς ἔπραξε διὰ τὰ δικαιολογῆται ὁ τελευταῖος οὗτος χαρακτηρισμὸς, δὲν γνωρίζομεν². Τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ διὰ τὸν «νομοθέτην» Δημήτριον ἐπιγραφῆς ἐκ Διδύμων ἐκ τοῦ Γ' μ.Χ. αἰῶνος Didyma II. Teil, Die Inschriften ὑπὸ A. Rehm, Berlin 1958 ἀρ. 148, πρβλ. L. Robert, Hellenica τ. VII, Paris (1949) σ. 206 ἐπ. (47).

Πλέον ἢ ἀμφίβολος ἢ μᾶλλον ἀνύπαρκτος εἶναι ἡ νομοθετικὴ δραστηριότης τοῦ ἐν ψηφίσματι ἐκ Βαργυλίων τῆς αὐτῆς περιοχῆς (Καρίας) ἐκδ. ὑπὸ W. R. Paton καὶ J. L. Myres ἐν JHS τ. 16

1. Βλ. περὶ τοῦ ἀνδρός W. Stegemann, s.v. ἐν Pauly-Wissowa, Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft, τ. XXII, 1 (1953), στ. 1023-1027 καὶ R. K. Sherk, Caesar and Mytilene ἐν Greek, roman and byzantine studies, τ. 4 (1963), σ. 145-153 καὶ τὰς ἐνταῦθα παραπομπὰς.

2. Καὶ τρίτη, λίαν ἀτελῶς σοφισμένη, ἐπιγραφὴ ἐκ τῆς πόλεως (CIG II 2742 τοῦ Β' μ.Χ. αἰῶνος λήγοντος) (46α) ὁμιλεῖ διὰ «νομοθετήσαντας ἀνδρας». Πρβλ. γενικῶς R. Vagts, Aphrodisias in Karien, Diss. Hamburg 1920, σ. 27.

(1896) σ. 218 ἐπ. ἀρ. 8 (48) τιμωμένου προσώπου, καθ' ὅσον ἡ σχετική φράσις κατὰ τὴν editio princeps («διὰ δὲ καὶ ν[όμων θέσεως...] πρότερόν τε πολλὰ καὶ καλὰ ἐψηφίσ[ατο] sc. ὁ τιμώμενος») προσέλαβε τελείως διάφορον μορφήν καὶ ἔννοιαν κατὰ τὴν ἀσφαλῶς ὀρθότεραν ἀποκατάστασιν τοῦ L. Robert, *Études anatoliennes*, Paris 1937 σ. 459 ἐπ.: «διὰ δὲ καὶ ν[ομίμων]... πρότερόν τε πολλὰ καὶ καλὰ ἐψηφίσ[ατο] sc. ὁ τιμῶν δῆμος».

Λίαν ἀποσπασματωδῶς σφζομένη ἐπιγραφή ἐξ Ἐφέσου μεταξὺ τῶν ἐτῶν 299 καὶ 281 π.Χ. ἐκδ. ὑπὸ J. Keil ἐν *Jahreshefte* τ. 35 (1943) *Beibl.* στ. 101 ἐπ. (49) δὲν ἐπιτρέπει πολλὰ συμπεράσματα διὰ τὸν ἐνταῦθα «[νομο]θέτην», οὗτινος καὶ αὐτὴ ἡ ὑπαρξίς, στηριζομένη εἰς ἐπισφιλῆ, καθ' ὁμολογίαν καὶ τοῦ ἐκδότου, συμπλήρωσιν, εἶναι ἀβεβαία. Ὁ J. Keil ὑπὸ τὴν ἐπιφύλαξιν ταύτην ὑποθέτει ὅτι ἡ ὑπὸ τοῦ βασιλέως Λυσιμάχου ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἀρσινόη ἐπανιδρυθεῖσα πόλις ἀνέθεσαν εἰς ἐπὶ τούτῳ ὀρισθεῖσαν προσωπικότητα τὴν ἀνασύνταξιν τῆς νομοθεσίας. Τὸ ἐκ τῆς αὐτῆς πόλεως ψήφισμα καὶ ἡ ἐπιδοκιμάζουσα τοῦτο ἐπιστολὴ τοῦ ρωμαίου ἀνθυπάτου ἐν *Forschungen in Ephesos* τ. II, Wien 1912 ἀρ. 19, ἐνθα ἡ φράσις «καὶ ταῦτα μὲν ὑμεῖς ὀρθῶς καὶ καλῶς, ὡσπερ [ἀν] ε(ι) αὐτὸς εἰσηγησάμενος ἔτυχ[ο]ν, νενομοθετήσθω», ἔδωσαν μετ' ἄλλων οὐχὶ ἀπολύτως ἀσφαλῶν ἐπιγραφικῶν τεκμηρίων ἀφετηρίαν εἰς τὴν ἀποψιν ὅτι τὰ ψηφίσματα γενικῶς τῶν ἑλληνικῶν πόλεων ὑπέκειντο κατὰ τὴν ρωμαϊκὴν κυριαρχίαν ὑπὸ τὴν ἔγκρισιν τοῦ ρωμαίου διοικητοῦ τῆς ἐπαρχίας. Βλ. σχετικῶς J. H. Oliver, *The roman governor's permission for a decree of the polis in Hesperia* τ. 23 (1954) σ. 163-167 καὶ τὰς ἐνταῦθα παραπομπάς.

Νόμου τῆς παρὰ τὸν Μαίανδρον Μαγνησίας ἐκ τοῦ Γ' π.Χ. αἰῶνος λήγοντος (*Inschr. Magnesia* ἀρ. 4) (50) σφίζεται καὶ δὴ ἀτελῶς μόνον ἡ ἀρχή. Τοῦτον «[ἔθεσ]αν» κατὰ τὸν ἐκδότην, «[συνέγραφ]αν» ἢ μᾶλλον «[εἰσήνεγκ]αν» κατὰ τὸν A. Wilhelm ἐν *Jahreshefte* τ. 4 (1901) *Beibl.* στ. 23 ἐπ. δύο ὀνομαστικῶς ἀναφερόμενοι «νομοθέται». Ὁ νόμος ὀφείλει νὰ καταχωρισθῇ εἰς τὸν πολεμαρχικὸν νόμον.

Ὁ ἐν τιμητικῇ ἐκ Σύρονος ἐπιγραφῇ ἐκ τοῦ Β' ἢ Γ' μ.Χ. αἰῶνος παρὰ Le Bas 1522A (51) «νομοθέτης τῆς στρατηγίας» δὲν εἶναι ὁ ἐκ τῶν στρατηγῶν ἐπιτετραμμένος νομοθετικῶς καθήκοντα, ὡς ὑποθέτει ὁ ἐκδότης, ἀλλὰ κατὰ τὴν ὀρθότεραν ἐρμηνείαν τοῦ L. Robert, *Hellenica* VII, Paris 1949 σ. 208 σημ. 1 ὁ εἰσηγηθεὶς νόμον σχετικὸν πρὸς τὴν στρατηγίαν. Ἴσως κατὰ τὴν ἀσκήσιν τοῦ λειτουργή-

μάτος τοῦ «στρατηγοῦ ἐπὶ τῶν ὀπλῶν», ὅπερ εἶχε περιβληθῆ, ὡς πληροφοροῦμεθα ἐκ τῆς αὐτῆς ἐπιγραφῆς.

Κατὰ παρόμοιον τρόπον ἐρμηνεύει ὀρθῶς νομίζω ἐπίσης, ὁ L. Robert αὐτόθι τὸ ἐκ τῆς αἰαλικῆς Ἔσσου ψήφισμα ἐκ τοῦ Α', ὡς πιστεύω, μ.Χ. αἰῶνος IGR IV 259 (52), καθ' ὃ ὁ τιμώμενος ἐπαινεῖται οὐχὶ διότι ἀνεδέχθη ἔκουσίως τὸ λειτούργημα τοῦ νομοθέτου, ὡς θὰ ἠδύνατο νὰ ὑποθέσῃ τις, ἀλλὰ διότι εισηγήθη νομοθέτημα πρὸς δημοσιονομικὴν ἀνακούφισιν τῆς πόλεως.

Δὲν καταλέγω μεταξὺ τῶν περὶ νομοθετῶν πηγῶν τὴν ἐκ τῆς φρυγικῆς Ἀκμωνίας ἐπιγραφὴν ἔτ. 313/4 μ.Χ. (Fr. Cumont, Catalogue des sculptures et inscriptions antiques... des Musées royaux du Cinquantenaire², Bruxelles 1913 ἀρ. 136 (53), καθ' ὅσον οὐ μόνον ἐξερχεται τῶν κατὰ τὰ ἀνωτέρω (σ. 17) χρονικῶν ὀρίων τῆς παρουσίας ἐργασίας, ἀλλὰ καὶ οἱ περὶ ὧν ἐν αὐτῇ πρόκειται Διογᾶς καὶ Ἐπιτύγχανος Ἀθάνατοι χαρακτηρίζονται ὡς νομοθέται ὑπὸ τὴν ἐννοίαν εισηγητῶν θρησκευτικῶν κανονισμῶν διὰ τὴν λατρείαν τῆς Ἐκάτης, ἧς φαίνεται ὅτι διετέλουν ἱερεῖς.

Τελείως γενικὴ εἶναι ἡ παραπομπὴ εἰς «τὰς τῶν νομοθετῶν βουλῆσεις τῶν προγενομένων] παρ' ἡμῖν» ἐν τιμητικῷ ψήφισματι τῶν φρυγικῶν Πελετῶν (CIG II 3568f σ. 1128) (54).

Εἰς τὸ περίφημον διάγραμμα τοῦ βασιλέως Πτολεμαίου Α' ἀναμορφωτικὸν τοῦ κυρηναικοῦ πολιτεύματος ἐμφανίζονται μεταξὺ τῶν τακτικῶν¹ ἀρχῶν πέντε νομοθέται. Τὸ κείμενον τελευταίως ἐν SEG τ. IX (1944) 1 (55), ἐνθα παραπομπαὶ εἰς τὰς προηγουμένας ἐκδόσεις καὶ τὴν πλουσιωτάτην βιβλιογραφίαν. Προβλ. P. M. Fraser ἐν Berytus τ. 12 (1956/58) σ. 120 ἐπ. = SEG XVIII (1942) 726, A. Pagliaro ἐν Studi in onore di A. Calderini e R. Paribeni [τ. I], Milano [1956] σ. 101 ἐπ.

Τέλος διὰ τὰς Συρακοῦσας πληροφοροῦμεθα ὅτι ὀλίγον μετὰ τὴν κατὰ τῶν Ἀθηναίων νίκην «τῶν δημαγωγῶν ὁ πλεῖστον παρ' αὐτοῖς (sc. τοῖς Συρακοσίοις) ἰσχύσας Διοκλῆς ἐπεισε τὸν δῆμον μεταστῆσαι τὴν πολιτείαν εἰς τὸ κλήρω τὰς ἀρχὰς διοικεῖσθαι, ἐλέσθαι δὲ καὶ νομοθέτας εἰς τὸ τὴν πολιτείαν διατάξαι καὶ νόμους καινοὺς ἰδίᾳ συγγράφαι. διόπερ οἱ Συρακοῖσιοι τοὺς φρονήσει διαφέροντας τῶν πολιτῶν ἐίλοντο

1. Δὲν συμμαρίζομαι τὴν ἐν τῇ βιβλιογραφίᾳ, ἰδίᾳ F. Faeger ἐν Hermes, τ. 64 (1929), σ. 449, διατυπωμένην ἔνιστε γνώμην ὅτι πρόκειται περὶ ἐκτάκτου ἀρχῆς.

νομοθέτας, ὃν ἦν ἐπιφανέστατος Διοκλῆς· τοσούτω γὰρ τῶν ἄλλων διήνεγκε συνέσει καὶ δόξῃ ὥστε τῆς νομοθεσίας ὑπὸ πάντων κοινῇ γραφείσης ὀνομασθῆναι τοὺς νόμους Διοκλέους». Διόδωρος Σικελιώτης ΙΓ' 34-35. Ἐβδομήκοντα δ' ἔτη βραδύτερον ὁ Τιμολέων μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς πόλεως ἀπὸ τῆς τυραννίδος Διονυσίου τοῦ νεωτέρου συνέταξε τῇ συμπράξει, ὡς φαίνεται, δύο Κορινθίων ἐπὶ τούτῳ μετακληθέντων, Κεφάλου καὶ Διονυσίου, νόμους διὰ τὴν ἀπελευθερωθεῖσαν πόλιν. «Αὐτὸς (sc. ὁ Τιμολέων) μὲν εἰς τὰς Συρακούσας ἐπανῆλθε τῇ καταστάσει τῆς πολιτείας προσέξων καὶ τοῖς ἤκουσιν ἐκ Κορίνθου νομοθέταις Κεφάλῳ καὶ Διονυσίῳ τὰ κυριώτατα καὶ κάλλιστα συνδιαθήσων». Πλουτάρχου Τιμολέων 24· προβλ. καὶ 39. «Ἐθθὺς δὲ καὶ νομογραφεῖν ἤρξατο, τίθει δὲ δημοκρατικούς νόμους, καὶ τὰ περὶ τῶν ἰδιωτικῶν συμβολαίων δίκαια καὶ τἄλλα πάντα ἀκριβῶς διέταξε, πλείστην φροντίδα τῆς ἰσότητος ποιούμενος». Διόδωρος Σικελιώτης ΙΓ' 70 «Οἱ δ' οὖν Συρακούσιοι κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους κατὰ μὲν Τιμολέοντα νομοθέτησαντος αὐτοῖς Κεφάλου, κατὰ δὲ τὸν Ἰέρωνα τὸν βασιλέα Πολυδώρου, οὐδέτερον αὐτῶν ὠνόμασαν νομοθέτην, ἀλλ' ἢ ἐξηγητὴν τοῦ νομοθέτου διὰ τὸ τοὺς νόμους γεγραμμένους ἀρχαίᾳ διαλέκτῳ δοκεῖν εἶναι δυσκατανοήτους». Ὁ αὐτὸς ΙΓ' 35.

III

Εἰς ἄλλας ἑλληνικὰς πόλεις ἐμφανίζεται κατὰ τοὺς ἑλληνιστικούς χρόνους ἄλλη παρεμφερὴς ἀρχὴ ἢ τῶν νομογράφων¹.

Ψήφισμα τῆς ἀργολικῆς Ἐρμιόνης (IG IV 679 = Sylloge 1051) (56), ἀποδεχόμενον τὴν ὑπὸ τῆς μεσσηνιακῆς Ἀσίνης τελουμένην ἐορτὴν τῶν Χθονίων δρίζει ὅτι «τοὺς δὲ νομογράφους [τοὺς κα]τασταθέντας κατα[χ]ωρίσ(τ)αι τοῦτο (τὸ) δόγμα εἰς τοὺς [νόμους...]

Ἐν τιμητικῷ ἐκ Σ π ά ρ τ η ς ψηφίσματι ἐκ τοῦ Β' πεθιαιῶς π.Χ. αἰῶνος (IG V 1 ἀρ. 7) (57) δρίζεται «γ[ραφ]άν[τ]ω δὲ καὶ οἱ κατα-

1. Τελείως διάφοροι εἶναι οἱ ἐν Αἰγύπτῳ νομογράφοι (ἔσονται δὲ δικαιοπρακτικῶν ἢ δικαστικῶν ἐγγράφων), περὶ ὧν βλ. W. Hellebrand s.v. ἐν Pauly-Wissowa, Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft Suppl. VII (1940), στ. 575 ἐπ. καὶ τὰς ἐνταῦθα παραπομπάς. Ἐνάλογον πιθανότατα χαρακτηρὰ ἔχει ὁ ἐν συρικῇ ἐπιγραφή ἐτ. 235 «Ζωῖλος νομογράφος». L. Jalabert-R. Mouterde, Inscriptions grecques et latines de la Syrie, τ. II, Paris 1939, ἀρ. 657.

στα[θέντες νομο]γράφοι νόμον πε(ρ)ι τούτων» (sc. ὡς ὑποθέτω, τῶν παρεχομένων τιμῶν)¹.

Ἐν ψηφίσματι τῆς μεσσηνιακῆς πόλεως Θουρίας ὑπὲρ Δαμοχάρτιος Λακεδαιμονίου ἐκ τοῦ δευτέρου ἡμίσεος τοῦ Α' π.Χ. αἰῶνος ἢ τοῦ πρώτου ἡμίσεος τοῦ Α' μ.Χ. οἱ νομογράφοι ἐπιφορτίζονται μὲ τὴν σύνταξιν ἐπιστολῆς πρὸς τὸν τιμώμενον, παρακαλούμενον ὅπως ἐξακολουθήσῃ καὶ εἰς τὸ μέλλον νὰ ἐπιδεικνύῃ τὴν αὐτὴν πρὸς τὴν πόλιν φιλίαν. N. Valmin, Inscriptions de la Messénie (Bulletin de la Société royale des Lettres de Lund 1928-1929 IV), Lund 1929 σ. 16 ἐπ. ἀρ. 2 = SEG τ. XI (1944) 974 (58).

Ἐν ψηφίσματι ἐκ τῆς ἀρκαδικῆς Μεγαλόπολεως ἔτ. 207 π.Χ. (Inscr. Magnesia 38 = IG V 2 σ. XXV = Sylloge 559 = Maier ἀρ. 34) (59), ἀποδεχομένῳ τὴν ἐν Μαγνησίᾳ ἑορτὴν τῆς Ἀρτέμιδος Λευκοφρυηνῆς, ἐπιτάσσονται οἱ νομογράφοι «οἱ ἐν τῇ ἐπι Λυκάν[ω] ἐτείᾳ», ὅπως εἰσαγάγουν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου νομοσχέδιον περὶ τοῦ δοτέου ἐκάστοτε εἰς ἀφικνουμένους θεωροὺς θύματος καὶ λοιπῶν παροχῶν καὶ νὰ καταχωρίσουν εἰς τοὺς νόμους τὸ περιεχόμενον τοῦ ψηφίσματος, ἐνῶ ὀλίγον μεταγενεστέρως (ἀρχαὶ τοῦ Β' π.Χ. αἰ.) νόμος τῆς αὐτῆς πόλεως (IG V 2 ἀρ. 433) (60) περιέχει τὴν, ὡς ἐκ τῆς κακῆς καταστάσεως τοῦ διασφύζοντος τὸν νόμον λίθου δυσχερῶς νοητὴν ἐν τῇ ἀπομονώσει της, φράσιν «μηδέ] τις μήτε νομογράφος μήτε γ[ραμματοφύλαξ] ἀλλοτριωθῆναι τὰ βυβλία [ἐπιτρέπέτω».

Ψήφισμα τῆς πόλεως ἢ σωματείου τῆς ἀρκαδικῆς Τεγέας τοῦ Α' π.Χ. αἰῶνος (IG V 2 ἀρ. 24) (61), λίαν ἀτελῶς σφῆζόμενον, καταλήγει: «Γραφάτωσαν δὲ καὶ οἱ νομογράφοι νόμον περὶ τούτων».

1. Ὁ ἐν τιμητικῇ ἐπιγραφῇ IG V 1, ἀρ. 598 ἐκ τῶν ὑστέρων ἡγεμονικῶν χρόνων (ὡς ἐκ τοῦ ὀνόματος Αὐρήλιος φαίνεται) «πατὴρ νόμων καὶ πόλεως» εἶναι, ὑποθέτω, πατρονόμος τ.ἔ. εἰς τῶν ἐν Σπάρτῃ ἀρχόντων, οἵτινες κατὰ τὴν μετακλασικὴν περίοδον ἀντικατέστησαν τοὺς ἐφόρους. Βλ. H. Schaefer s.v. ἐν Realencyclopädie κλπ. τ. XVIII 2 (1949), στ. 2295 ἐπ. καὶ 2587, K. M. Chrimes, Ancient Sparta², Manchester [1952], κεφ. IV, 2 (σ. 138-155 passim). Ἡ δ' ἑκτακτος νομοθετικὴ ἐξουσία, δι' ἧς μετὰ τὴν ἐν Λεύκτροις μάχην περιεβλήθη ὁ Ἀγησίλαος (Πλουτάρχου, Βίος Ἀγησίλαου 30), δικαιολογουμένη ἐκ τῶν ἐκτάκτως σοβαρῶν κινδύνων τῶν ἀπειλούντων τὴν πόλιν, ἐξέρχεται προφανῶς τῆς τακτικῆς λειτουργίας τοῦ σπαρτιατικοῦ πολιτεύματος καὶ ὑπενθυμίζει τὴν ἑκτακτον ἀρχὴν τῶν προκλασικῶν νομοθετῶν, Δράκοντος, Σόλωνος, Ζαλεύκου κλπ.

Νόμος τοῦ κοινοῦ τῶν Ἀχαιῶν¹ ἐκ τῶν μετὰ τὸ ἔτος 229/8 χρόνων, εὑρεθὲς ἐν Ἐπιδαύρῳ (IG IV 1² ἀρ. 73 = Sokolowski, 1962 ἀρ. 23) (63), μετὰ τὴν ἐπικλησιν «Θεός. Τύχα ἀγαθὰ» ἀρχεται διὰ τῆς φράσεως «*Νομογράφοι Ἀχαιῶν οἱ τὸν νόμον τῶ Ὑγιεία θέντες*». Ἀκολουθοῦν εἴκοσι τέσσαρα ὀνόματα νομογράφων καὶ δὴ ἀνὰ ἑνὸς Ἐπιδαυρίου, Ἐομιονέως, Κλεωνέως, Φλειασίου, Φεναίτου, Πελλανέως, Βουρίου, Πατρέως, Φυρέως, Τριταιέως, Λουσιάτου, Ἀσχέως, ἀνὰ δύο Σικυωνίων, Αἰγιέων, Δυμαίων, ἀνὰ τριῶν Ἀργείων καὶ Μεγαλοπολιτῶν καὶ τέλος τὸ τοῦ γραμματέως. Ἔπονται διατάξεις ρυθμιστικαὶ τῆς λατρείας τῆς Ὑγιείας. Κατὰ τὰς ὁρθάς, ὡς φαίνεται, ἀπόψεις τοῦ Α. Αymarῆ² καὶ κατ' ἀπόκλισιν παλαιότερον διδασκομένων, οἱ νομογράφοι δὲν ἀνεδεικνύοντο κατὰ πόλεις καὶ κατ' ἀναλογίαν τοῦ πληθυσμοῦ, ἀλλ' ἐξελέγοντο ἢ ἐκληροῦντο «ἐκ πάντων» (τῶν συνέδρων τ.ἔ. ἀντιπροσώπων τῶν ἐπὶ μέρους πόλεων), διότι ἄλλως δὲν ἐξηγεῖται ἢ ἐν τῷ ἀνωτέρῳ καταλόγῳ ἀπουσία ἐκπροσώπων μεγάλων πόλεων, ὡς τῆς Κορίνθου, Τεγέας, Μαντινείας, Ὀρχομενοῦ, Αἰγίνης. Ἄγνωστον, ἐὰν ἦσαν διαρκῆς ἀρχὴ ἢ ὠρίζοντο δι' ἐκάστην περίπτωσιν πάντως ἐκ τῆς φράσεως «οἱ τὸν νόμον θέντες» συνάγεται ὅτι ἦσθον αὐτοτελεῶς τὴν νομοθετικὴν λειτουργίαν.

Ψήφισμα τοῦ αὐτοῦ κοινοῦ ἐκ τοῦ ἔτους 207 π.Χ. (Inscr. Magnesia ἀρ. 39) (63), ἀποδεχόμενον τὴν ἑορτὴν τῆς Ἀρτέμιδος Λευκοφουηνῆς ἐν Μαγνησίᾳ παρὰ τὸν Μαίανδρον, ὁρίζει ἐν τέλει «καταχωρίζαι δὲ κα[ι] τοὺς νομ[ο]γράφους τὸ δόγμα τῶν Ἀχαιῶν εἰς [τοὺς νόμους] τοὺς πρώτους». Τί νοοῦνται ὡς «νόμοι οἱ πρώτοι»; Οἱ ἀμέσως προσεχῶς ψηφισθησόμενοι; Ἐν πάσῃ περιπτώσει φαίνεται ὅτι οἱ νομογράφοι τοῦ κοινοῦ τῶν Ἀχαιῶν δὲν περιορίζοντο πάντοτε εἰς τὴν ἀπ' εὐθείας θέσπισιν κανόνων δικαίου, ὡς εἰς τὴν προηγουμένην περίπτωσιν, ὅποτε θὰ ἦσαν, ὑποθέτω, ἐλεύθεροι εἰς τὸν προσδιορισμὸν τοῦ περιεχομένου των ἀλλ' ἐνίοτε ἐπετάσσοντο δεσμευτικῶς ὑπὸ τοῦ κοινοῦ νὰ καταχωρίσουν εἰς τοὺς νόμους τὰ ὑπὸ τούτου ἐκδιδόμενα ψηφίσματα, προσδίδοντες οὕτως εἰς ταῦτα νομοθετικὴν ἰσχύν.

1. Διὰ τὴν καθ' ὕλην ἔκτασιν τῆς νομοθετικῆς λειτουργίας τῶν κοινῶν καὶ τὰς προκληθείσας ἐν τῇ νεωτέρῃ βιβλιογραφίᾳ ἀμφισβητήσεις βλ. E. Weiss, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 4, σημ. 4 καὶ τὰς αὐτόθι παραπομπάς. Ἐνταῦθα στίχ. 19 ἀντί: für den achaischen Bund, ὡς ἐκ παραδρομῆς προφανῶς τοῦ συγγραφέως φέρεται, ἀνάγνωθι: für den aetolischen Bund.

2. A. Aymarῆ, Les assemblées de la confédération achaienne, Bordeaux κλπ. 1938, σ. 183 ἐπ., 383 ἐπ.

*Επιστολή τοῦ ἀνθυπάτου τῆς Μακεδονίας G. Fabius Maximus πρὸς τὴν ἀχαϊκὴν πόλιν Δύμην (Sylloge 684) (64) μνημονεύει τῶν πρωτοστατησάντων εἰς ἀντιρωμαϊκὴν κίνησιν¹. Οὗτοι ἦσαν «Σῶσος Ταυρομένεος, ὃ καὶ τοὺς νόμους γράψας ὑπεναντίους τῇ ἀποδοθείσῃ τοῖς [Α]χαιοῖς ὑπὸ Ῥωμαίων πολιτ[εία]ς», ὃν ἡ ἐπιστολὴ προσδιορίζει ἐπίσης ὡς «γεγονάτα ἀρχηγὸν [τ]ῶν πραχθέντων καὶ νομογραφήσαντα ἐπὶ καταλύσει τῆς ἀποδοθείσης πολιτ[εία]ς», προσθέτουσα καὶ «Τιμόθεον... τὸμ μετὰ Σώσου [γεγονό]τα νομογράφον».

Ψήφισμα τοῦ κοινοῦ τῶν Φωκέων ἔτ. 207 π.Χ., ἀποδεχόμενον τὴν ἔσρτην τῆς Ἀρτέμιδος Λευκοφρυηνῆς (Inscr. Magnesia ἀρ. 34) (65), καταλήγει διὰ τῆς ἐπιταγῆς πρὸς τοὺς νομογράφους, ὅπως καταχωρίσουν τὸ ψήφισμα εἰς τοὺς νόμους.

*Ἐν τιμητικῷ διὰ τὸν ἱετρὸν Μηνόφαντον ψηφίσματι (Schwyzer 369) (66) τῆς Ἀμφίσης (πρῶτον ἡμισυ τοῦ Β' π.Χ. αἰῶνος) τῆς κυρίως ἀποφάσεως τῆς ἐκκλησίας (στ. 29 - 34) προηγεῖται τὸ προβούλευμα τῶν νομογράφων² (στ. 10 - 29)· ἐκ τούτου συνάγεται ὅτι ἐνταῦθα διὰ τὴν κατάρτισιν καὶ τῶν ἀπλῶν ἔτι ψηφισμάτων ἀπαιτεῖται ἡ σύμπραξις τῶν νομογράφων.

Ψήφισμα τοῦ κοινοῦ τῶν Αἰτωλῶν (IG IX 1² ἀρ. 176 = J. Bousquet ἐν BCH τ. 82 (1958) σ. 69 ἔπ. = SEG XVIII (1962) 239) (67), κυρωτικὸν τῆς μετὰ τῶν Ἀθηναίων συμμαχίας ἐκ τοῦ Γ' π.Χ. αἰῶνος καὶ πιθανῶς μεταξὺ τῶν ἔτων 277 - 265, ἐπάγεται ἐν τέλει «καὶ τοὺς νομογράφους καταχωρίζαι ἐπεὶ καὶ αἱ νομογραφαὶ γίνονται, ἐν τοῖς νόμοις]», κατὰ τὴν συμπλήρωσιν τοῦ τελευταίου ἐκδότου, δυνατὴν μὲν ἀλλ' οὐχὶ βεβαίαν.

Ψήφισμα τοῦ αὐτοῦ κοινοῦ ὑπὲρ τῶν πολιτῶν τῆς παρὰ τὸν Μαίανδρον Μαγνησίας ἐκ τῶν τελευταίων δεκαετιῶν τοῦ Γ' π.Χ. αἰῶνος, πιθανῶς δὲ ἐκ τοῦ ἔτους 224/3 (IG IX 1² ἀρ. 4D) (68), ἀπονέμον εἰς αὐτοὺς ἰσοπολίτειαν καὶ ἄλλα προνόμια, ἐπιτάσσει τὴν καταχώρισίν του, ὡς καὶ ἄλλου ὑπὲρ τῆς αὐτῆς πόλεως, εἰς τοὺς νόμους.

Λήγοντος τοῦ Γ' π.Χ. αἰῶνος τὸ κοινὸν τῶν Αἰτωλῶν ἐξέλεξεν ὡς

1. Ἡ ἐπιγραφὴ ἀνήκει πάντως εἰς τὸ δεύτερον ἡμισυ τοῦ Β' π.Χ. αἰῶνος ἀλλ' εἶναι ἀδύνατος ὁ ἀκριβέστερος χρονολογικὸς προσδιορισμὸς της, διότι δὲν γνωρίζομεν περὶ τίνος ἐκ τῶν τεσσάρων ὁμωνύμων ὑπάτων τῆς χρονικῆς ταύτης περιόδου πρόκειται.

2. Κατὰ τὸν Α. Κερραμόπουλλον ἐν Ἀρχαιολογικῇ Ἐφημερίδι 1908, στ. 174 οὗτοι ἦσαν πιθανῶς ἐπιτροπὴ ἐκ βουλευτῶν ἢ ὁλόκληρος ἡ βουλὴ. Δὲν βλέπω, ποῦ στηρίζεται ἡ ὑπόθεσις αὕτη.

νομογράφους τοὺς Δωρίμαχον καὶ Σκόπαν μετὴν ἐντολὴν νὰ συντάξουν («γράφουν») νόμους πρὸς ἀπόσβεσιν ἢ περιορισμὸν τῶν ἰδιωτικῶν χρεῶν. Οἱ νομογράφοι οὗτοι χαρακτηρίζονται εἰς τὸ κείμενον τοῦ παραδίδοντος τὴν πληροφορίαν Πολυβίου ΙΓ' 1. 1 ἐπ. εὐθὺς ἀμέσως ὡς «νομοθετοῦντες» (69).

Ψήφισμα τοῦ κοινοῦ τῶν Αἰτωλῶν ἐκδ. ὑπὸ H. van Effenterge ἐν BCH τ. 77 (1953) σ. 168 ἐπ. = SEG XII (1955) 217 (70), ἀποδεχόμενον τὴν ἐσοτὴν τῆς Ἀρτέμιδος Λευκοφρυηνῆς ἐν Μαγνησίᾳ ἐκ τοῦ ἔτους 207 π.Χ., καταλήγει μετὴν ἐντολὴν πρὸς «το[ύς κατασταθέντας νομογράφους]» (κατὰ τὴν πιθανὴν συμπλήρωσιν τοῦ ἐκδότου), ὅπως καταχωρίσουν αὐτὸ εἰς τοὺς νόμους.

Ψήφισμα τοῦ αὐτοῦ κοινοῦ πιθανῶς ἔτ. 204/3 (IG IX 1² ἀρ. 192) (71), ἀναγνωρίζον ἀσυλίαν εἰς τοὺς Τητίους, ἐντέλλεται τοὺς «κατασταθέντας νομογράφους», ὅπως καταχωρίσουν τὴν διὰ τοῦ ψηφίσματος παραχωρουμένην ἀσυλίαν εἰς τοὺς νόμους «ἐπεὶ καὶ αἱ νομογραφίαι γίνονται».

Ψήφισμα τοῦ αὐτοῦ κοινοῦ ἐκ τῶν περὶ τὸ ἔτος 182 π.Χ. χρόνων (IG IX 1² ἀρ. 179· πρὸβλ. G. Daux, Delphes au IIe et au Ier siècle, Paris 1936 σ. 299 ἐπ.) (72), τιμῶν τὸν Εὐμένη Β' βασιλέα Περγάμου, ἀποδέχεται τοὺς ἀγῶνας τῶν Νικηφορίων, ἀναγνωρίζει ἀσυλίαν εἰς τὸ ἐν Περγάμῳ ἱερὸν τῆς Ἀθηνᾶς καὶ ἐντέλλεται τὸν στρατηγὸν «καὶ τοὺς ἄλλους ἄρχοντας» (ποίους;) νὰ ἐπιμεληθοῦν τῆς καταχώρισεως τῶν ἐν τῷ ψηφίσματι ὀριζομένων εἰς τοὺς νόμους.

Ἐνδιαφέρον ἐν προκειμένῳ εἶναι ὅτι ἐνῶ ἢ διὰ τὴν ἀναθεώρησιν τῆς περὶ τῶν ἰδιωτικῶν χρεῶν νομοθεσίας συσταθεῖσα ἔκτακτος, ὡς φαίνεται, ἀρχὴ τῶν νομογράφων ἦτο ἀρμοδία διὰ τὴν τελικὴν κατάρτισιν τῆς σχετικῆς νομοθεσίας (ἀνωτ. ἀρ. 69), ἡ δμώνυμος (τακτικὴ πιθανῶς) ἀρχὴ περιορίζεται κατὰ τὰ ἀνωτέρω ψηφίσματα εἰς τὴν κατ' ἐπιταγὴν τῶν τελευταίων τούτων καταχώρισίν των εἰς τοὺς νόμους. Παρατηροῦμεν ἐπὶ πλέον ὅτι παρὰ τὴν ὕπαρξιν ἰδίας ἀρχῆς νομογράφων ἢ καταχώρισις τοῦ ψηφίσματος εἰς τοὺς νόμους ἀνατίθεται ἐνίοτε εἰς ἄλλην ἀρχήν, ὡς ἐν τῇ ὑπ' ἀρ. 72 ἐπιγραφῇ.

Ψήφισμα τῆς αἰτωλικῆς Καλυδῶνος (IG IX 1² ἀρ. 186) (73) ἐκ τοῦ ἔτους 207 π.Χ., ἀποδεχόμενον ἐσοτὴν τῆς Ἀρτέμιδος Λευκοφρυηνῆς ἐν Μαγνησίᾳ ἐπιτάσσει «τοὺς νομογράφους τᾶς πόλιος» νὰ τὸ καταχωρίσουν εἰς τοὺς νόμους.

Ψήφισμα ἐκ τῆς κεφαλληνιακῆς Σάμης ἔτ. 207 π.Χ. (Inscr. Magnesia ἀρ. 35) (74), ἀποδεχόμενον τὴν ἐν Μαγνησίᾳ ἐσοτὴν καὶ

τοὺς ἀγῶνας τῆς Ἀρτέμιδος Λευκοφρυγῆς, ἐντέλλεται τοὺς ἀρχοντας καὶ τοὺς νομογράφους νὰ τὸ καταχωρίσουν εἰς τοὺς νόμους.

Καθ' ὅσον δύναται νὰ συναχθῇ ἐκ λίαν ἀποσπασματώδους ἐπιγραφῆς (IG XII 1 ἀρ. 1031 = H. Collitz · F. Bechtel, Sammlung der griechischen Dialekt · Inschriften τ. III 1, Göttingen 1899 ἀρ. 4319) (75) ἐκ τοῦ Γ' ἢ Β' π.Χ. αἰῶνος πρόκειται περὶ μεσολαβήσεως καθ' ἑαυτὰς πόλεως, πιθανῶς τῆς Βρυκοῦντος, ἐπὶ διαφορᾷς δύο ἄλλων πόλεων «...[ἐκ]ατέρας τῶν πολιῶν παρ[α]καλουμένας [μεσιτ]ε[ῦ]σαι, ν[ο]μογραφίαν [δ]ὲ (?) ποιήσασθαι ἐξᾶ[ς] εἰς τ[ὸ]ν αἰὶ χρόνον...». Ἐπετεύχθη, ὡς φαίνεται, ὁ συμβιβασμός, οὗ τὸ περιεχόμενον θὰ περιείχετο εἰς τὸ ἐλλεῖπον μέρος τῆς ἐπιγραφῆς. Εἰς τί συνίστατο ἡ νομογραφία καὶ πῶς ἐπραγματοποιεῖτο δὲν γνωρίζομεν.

Νόμος Αἰγιάλης (Ἀμοργοῦ) ἐκ τοῦ Β' π.Χ. αἰῶνος (IG XII 7 ἀρ. 515 καὶ Suppl. σ. 146) (76) περὶ τῆς τοποθετήσεως καὶ διαχειρίσεως χρηματικοῦ ποσοῦ, δωρηθέντος εἰς τὴν πόλιν πρὸς τέλεσιν ἑορτῆς καὶ ἀγῶνων εἰς μνήμην τοῦ υἱοῦ τοῦ δωρητοῦ, συνταχθεῖς («[γεγ]ράφασι») ὑπὸ τριῶν πολιτῶν, ὀρισθέντων διὰ ψηφίσματος τῆς ἐκκλησίας. Παρομοίου περιεχομένου νόμος ἐκ τοῦ Β' ἢ Α' π.Χ. αἰῶνος (IG XII 7 ἀρ. 245+237 κατὰ τὴν ἐν Suppl. σ. 144 ἀποκατάστασιν ὀφειλομένην εἰς τοὺς L. Robert καὶ Jeanne Vanseveren) (77) περὶ τῆς τοποθετήσεως χρηματικοῦ ποσοῦ δωρηθέντος εἰς τοὺς ἐν Μινῶα τῆς αὐτῆς νήσου Σαμίου, συνταχθεῖς («γράφαι») ἐπίσης ὑπὸ τριῶν πολιτῶν, ὀρισθέντων διὰ ψηφίσματος. Ἡ ἀρμοδιότης τῶν τριῶν τούτων ἀνδρῶν ἐν ἑκατέρῳ τῶν ἐπιγραφῶν συμπίπτει κατὰ περιεχόμενον μὲ τὴν τῶν ἐν ταῖς προηγουμέναις ἐπιγραφαῖς νομογράφων, καίτοι δὲν φέρουν εἰς τοὺς ἀμοργίνους νόμους τὸ ὄνομα τοῦτο.

Τὸν αὐτὸν χαρακτῆρα ἔχουν ἴσως, ἐὰν ἀκολουθήσωμεν τὴν ἐρμηνείαν τῶν πρώτων ἐκδοτῶν λίαν ἀτελῶς σφζομένης ἐπιγραφῆς (IG XII Suppl. ἀρ. 136 σ. 42) (78), διασφζούσης συμμαχίαν Λεσβιακῶν πόλεων ἐκ τοῦ πρώτου ἡμίσεος τοῦ Β' π.Χ. αἰῶνος, οἱ ἀνίσου ἀριθμοῦ ἀντιπρόσωποι ἑκάστης τῶν συμμετεχουσῶν πόλεων, οἷτινες ἐπιφορτίζονται μὲ τὴν σύνταξιν νομοσχεδίων ὑποκειμένων ὑπὸ τὴν ἔγκρισιν τῆς ἐκκλησίας.

Νόμον Σάμου ἐκ τοῦ Δ' π.Χ. αἰῶνος λήγοντος (Sylloge 1043 κατὰ τὴν ἀποκατάστασιν L. Robert ἐν BCH τ. 59 (1935) σ. 479) (79) «εἰσήνεγκαν οἱ αἰρεθέν[τες] νο]μογράφοι περὶ τῆς ἐν Ἐλικωνίῳ

θυσίας]» πρὸς τιμὴν τοῦ Ἑλικωνίου Ποσειδῶνος. Ἡ πρότασις τῶν νομογράφων ἐνεκρίθη, ὡς φαίνεται, ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου.

Ἐπιστολὴ τοῦ Ἀλεξάνδρου πρὸς τοὺς Χίους ἔτ. 332 (Tod II (1948) ἀρ. 192) (80) ἐπιβάλλει τὴν εἰσαγωγὴν δημοκρατικοῦ πολιτεύματος καὶ τὴν ἐπιστροφὴν τῶν πολιτικῶν φυγάδων. «*Αἰρεθῆναι δὲ νομογράφους, οἵτινες γράφουσι καὶ διορθώσουσι τοὺς νόμους, ὅπως μηδὲν ἐναντίον ἢ τῇ δημοκρατίᾳ μηδὲ τῇ τῶν φυγάδων καθόδῳ· τὰ δὲ διορθωθέντα ἢ γραφέντα ἐπαναφέρεσθαι πρὸς Ἀλέξανδρον*».

Ψήφισμα τῆς Κνίδου, ἀποδεχόμενον τὴν ἐν Μαγνησίᾳ ἐορτὴν τῆς Ἀρτέμιδος Λευκοφρυηνῆς (Inschr. Magnesia ἀρ. 56) (81) ἐντέλλεται τοὺς νομογράφους, ὅπως συντάξουν νομοσχέδιον διὰ τὴν συμμετοχὴν τῆς πόλεως εἰς τοὺς ἐν Μαγνησίᾳ ἀγῶνας καὶ ἀποστολὴν ἐκεῖσε θεωρίας. Ἐκ τοῦ χρησιμοποιημένου ρήματος («*εἰσα[γέτωσαν]*») συνάγεται ὅτι ἡ τελικὴ ἀποδοχὴ τῆς νομοθετικῆς μεταβολῆς δὲν ἀποκαίται εἰς τοὺς νομογράφους, ἀλλ' εἰς ἄλλο πολιτειακὸν ὄργανον, ἄγνωστον ὅμως ποῖον· ἴσως τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου. Ἐκ τῆς περαιτέρω φράσεως «*ἐν τοῖς χρόνοις τοῖς ἐκ τ[ῶ]ν ν[όμων]*», ἐὰν ὀρθῶς συνεπληρώθῃ, πιθανολογεῖται ἡ περιοδικὴ καὶ κατὰ διαστήματα ἀναθεώρησις ἐν Κνίδῳ τῆς νομοθεσίας.

Δύο ἐπιστολαὶ περὶ τὸ ἔτος 303 π.Χ. τοῦ βασιλέως Ἀντιγόνου πρὸς τὴν πόλιν Τέω Sylloge 344 = C. B. Welles, Royal correspondence in the hellenistic period, New Haven 1934 ἀρ. 3-4 (82-83) ρυθμίζουν τὰ τοῦ συνοικισμοῦ αὐτῆς μὲ τὴν Λέβεδον. Ἐκατέρωθεν τῶν πόλεων θὰ ἐκλέξῃ ἀνὰ τρεῖς νομογράφους, ἔχοντας συμπληρώσει τὸ τεσσαρακοστὸν ἔτος, οἵτινες θὰ ὀρκισθῶν ὅτι θὰ συντάξουν τοὺς κατὰ τὴν κρίσιν των ἀρίστους νόμους, κοινούς δι' ἀμφοτέρωθεν τὰς πόλεις. Οὗτοι ὀφείλουσι νὰ περατώσουν τὸ ἔργον των ἐντὸς ἑξαμήνου προθεσμίας κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ὁποίας ὅμως καὶ οἰσοδήποτε ἄλλος πολίτης δύναται νὰ ἀναλάβῃ νομοθετικὴν πρωτοβουλίαν. Τὰ κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην περίπτωσιν ὑποβληθησόμενα νομοσχέδια, ἐὰν γίνουσι ἀποδεκτὰ ὁμοφώνως ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου, θὰ ἀποκτήσουν ἄμεσον ἰσχύν. Ἐὰν ὑπάρξουν διαφωνίαι, θὰ ὑποβληθῶν εἰς τὸν βασιλέα, ὅστις δύναται νὰ ἀναθέσῃ τὴν λύσιν των εἰς τρίτην πόλιν. Εἰς τὸν βασιλέα θὰ ὑποβληθῶν ἐπίσης οἱ ὑπὸ τῶν νομογράφων συνταχθέντες νόμοι διὰ νὰ τοὺς ἐπικυρώσῃ — ὡς ὑποθέτω, διότι τοῦτο δὲν λέγεται ρητῶς ἐν τῇ ἐπιγραφῇ — καὶ νὰ τιμωρήσῃ τοὺς συντάκτας των, ἐὰν οἱ νόμοι θεωρηθῶν ἀκατάλληλοι. Μέχρις οὗτου συνετελεσθῆ ἢ κατὰ τὰ ἀνωτέρω νομοθετικὴ διαδικασία, θὰ ἐφαρμόζωνται

ἐν Τέφ καὶ Λεβέδφ οἱ νόμοι τῆς Κῶ. Πρὸς τοῦτο θὰ ἀποσταλῆ ἐκεῖσε τριμελὴς ἐπιτροπὴ διὰ νὰ τοὺς ἀντιγράψῃ¹.

Ἐν ἐπιγραφῇ ἐκ τῶν λυκικῶν Π α τ ῤ ρ ω ν τοῦ πρώτου ἡμίσεος τοῦ Α' μ.Χ. αἰῶνος (IGR τ. III 680 = TAM II 2 (1930) 420) (84) ὁ δῆμος τιμᾶ Πολυσπέρχοντά τινα «νομογραφῆσαντα Λυκίοις» τ.ἔ. διὰ τὸ κοινὸν τῶν Λυκίων.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω περὶ νομοθετῶν καὶ νομογράφων κατεσπαρμένων εἰς τὰς ἐπιγραφικὰς ἰδίαις πηγὰς πληροφοριῶν ὀλίγα μόνον γενικώτερα συμπεράσματα δύνανται νὰ συναχθοῦν. Σπανίως εἶναι εὐχερῆς ἡ διαπίστῳσις, ἐὰν αἱ περὶ ὧν πρόκειται ἀρχαὶ εἶναι διαρκεῖς (ὡς ἐν ἀρ. 73, 81), ἢ συνιστῶντο ἐκάστοτε ἐπὶ τούτῳ (ὡς ἐν ἀρ. 56, 57, 79, 80). Ἡ γλωσσικὴ διατύπωσις — τιθέναι, γράφειν² νόμον (ἀρ. 62, 69, 76, 77) ἀφ' ἐνὸς καὶ εἰσφέρειν, εἰσάγειν νόμον (ἀρ. 50, 79, 81) ἀφ' ἑτέρου — ἐπιτρέπει ἐνίοτε νὰ διακρίνωμεν, εἰ καὶ οὐχὶ πάντοτε μετὰ βεβαιότητος, ἐὰν οἱ νομοθέται ἢ νομογράφοι προέβαινον αὐτοτελῶς καὶ ὀριστικῶς εἰς θέσπισιν τῶν, περὶ ὧν πρόκειται, πολιτειακῶν ἐπιταγῶν ἢ περιορίζοντο εἰς σύνταξιν νομοσχεδίων, αἵτινα τελικῶς υἰοθετοῦντο ὑπὸ ἄλλων ὀργάνων, ἰδίαι δὲ τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου. Εἰς τὴν τελευταίαν ταύτην ἀνήκει πολλάκις ἡ νομοθετικὴ πρωτοβουλία ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ὅτι ἐντέλλεται τοὺς νομοθέτας ἢ νομογράφους, ὅπως συντάξουν ἐπὶ ὀρισμένου θέματος νόμον ἢ νομοσχέδιον (ὡς ἐν ἀρ. 40, 41, 59, 61, 69, 80, 81). Ἡ καταχώρισις τέλος τῶν ψηφισμάτων εἰς τοὺς νόμους, ἣτις κατὰ τὰ κατωτέρω ἔχει ὡς νόμιμον συνέπειαν τὴν ἐξ ἐλόψεως τυπικῆς ἰσχύος ἐξομοίωσίν των πρὸς ἐκείνους, ἀνατίθεται πολλάκις εἰς τοὺς νομογράφους (ἀρ. 56, 59, 63, 65, 67, 68, 70, 73, 74).

Ἐτι ἔλασσον δυνάμεθα νὰ διαγνώσωμεν μετὰ τινος ἀσφαλείας γενικὴν ἐννοιολογικὴν διάκρισιν μεταξὺ νομογράφων καὶ νομοθετῶν. Τολμῶ νὰ ὑποθέσω μάλιστα ὅτι δὲν ὑφίστατο κἄν τοιαύτη διάκρισις καὶ ὅτι τὰ καθήκοντα, αἵτινα εἰς μίαν πόλιν ἤσκουν οἱ νομοθέται, ἀνετίθεντο εἰς ἄλλην εἰς τοὺς νομογράφους καὶ ἀντιστρόφως. Ποῖα δὲ

1. Διὰ τὴν οὐχὶ σπανίαν ἐν τῷ ἑλληνικῷ δικαίῳ ἀποδοχὴν τῆς νομοθεσίας πόλεως τινος ὑπὸ ἄλλης βλ. E. Weiss, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 7-14 καὶ τὰς ἐνταῦθα παραλομπὰς.

2. Βλ. ἐν τούτοις ἀρ. 59, ἐνθα τὸ ρῆμα γράφειν χρησιμοποιεῖται διὰ τὴν ὑπὸ τῶν νομογράφων σύνταξιν νομοσχεδίου ὑποκειμένου ὑπὸ τὴν ἐγκρισίν τῆς ἐκκλησίας.

ἦσαν ταῦτα, καθορίζοντο ἐν ταῖς λεπτομερείαις κατὰ διάφορον ἐν πολλοῖς τρόπων ἐκάστοτε καὶ ἐκάσταχού οὕτως, ὥστε θὰ ἦτο ὑπεράγαν τολμηρὰ ἢ γενίκευσις τῶν ἐξ ὠρισμένων μόνων πόλεων καὶ ἐποχῶν προερχομένων κατὰ τὰ ἀνωτέρω πληροφοριῶν καὶ ἡ συναγωγή καθολικῆς κατὰ τόπον καὶ χρόνον ἰσχύος συμπερασμάτων. Ὅθεν φρονιμωτέρη καὶ ἐνταῦθα θὰ ἦτο, πιστεύω ἢ ἀσκησις τῆς προσφιλοῦς μοι *ars nesciendi* μᾶλλον ἢ ἡ προσφυγὴ εἰς ἐπισφαλεῖς εἰκασίας καὶ γενικεύσεις. Εἰς τοῦτο δ' ἐνισχυόμεθα ἐκ τοῦ παραδείγματος τοῦ πληρέστερον γνωστοῦ ἡμῖν ἀττικοῦ δικαίου, ἐνθα, ὡς εἶδομεν, εἰς χρονικὸν διάστημα μικρότερον τοῦ αἰῶνος κατ' ἐπανάληψιν μετεβλήθη ὁ τρόπος ἀσκήσεως τῆς νομοθετικῆς λειτουργίας. Διὰ τὸ νὰ μὴ συνέβη τὸ αὐτὸ καὶ εἰς ἄλλας ἑλληνικὰς πόλεις καὶ χρονικὰς περιόδους :

IV

Ἑλληνικαὶ τινες πόλεις, ἐνθα ἐπικρατεῖ, ὡς ἐλέχθη ἀνωτ. σ. 30, ἡ αὐτὴ μεταξὺ νόμων καὶ ψηφισμάτων διάκρισις, καταφεύγουν εἰς ἄλλα μέσα ἰσχυροποιήσεως τῶν τελευταίων. Πολλὰ τούτων ἐπιτάσσουν τὴν καταχώρισίν των εἰς τοὺς νόμους τῆς πόλεως γενικῶς ἢ εἰς ὠρισμένον συγκεκριμένον νόμον, τοῦθ' ὅπερ, ὡς γίνεται δεκτόν, οὐδὲν ἄλλο δύναται νὰ σημαίῃ εἰ μὴ τὴν ἐξ ἐπόψεως τυλικῆς ἰσχύος καὶ δυσχερείας τροποποιήσεως ἑξομοίωσιν τῶν ψηφισμάτων πρὸς τοὺς νόμους¹. Τοῦτο συμβαίνει ἐκτὸς τῶν, περὶ ὧν ἀνωτέρω ὁ λόγος, αἰτωλικῶν ψηφισμάτων (ἀρ. 67, 68, 70, 71, 72) καὶ εἰς τὰ ἀκόλουθα ἐξ ἄλλων πόλεων.

Τῆς Ἰλλυρικῆς Ἀπολλωνίας (Inscr. Magnesia ἀρ. 45) «καταταχθῆ[ναι ἐν το]ῖς νόμοις τὸν τε ἀγῶνα καὶ τὰς τιμὰς τὰς ἐφαφισμένας» (85).

Τῆς δαλματικῆς Φάρον (CIG II 1834 = J. Brunšmid, Die Inschriften und Münzen der griechischen Städte Dalmatiens,

1. Ἡ καταχώρισις αὕτη ἐλάμβανε χώραν πιθανῶς κατὰ κυριολεξίαν εἰς τὸ ἀρχεῖον τῆς πόλεως, ἐνθα ἐφυλάσσοντο τὰ πρωτότυπα τῶν νόμων. Τὴν ὑπαρξίν τούτων πληροφοροῦμεθα εὐθέως ἐκ τῆς ἀνωτ. ὑπ' ἀρ. 76 ἐπιγραφῆς τῆς Αἰγιάλης. «Τὸν δὲ νόμον τόνδ[ε.]... ὁ γραμματεὺς... ἀναγ[ραφ]άτω εἰς τὰ δημόσια γράμματα πάντα καὶ εἰς τὰς δέλτους, οὗ οἱ [νόμοι ε]λαίν ἀναγ[ε]γραμ[μ]ένοι...». Πρβλ. τὴν ὑπὸ τοῦ L. Robert ἐν BCH, τ. 57 (1933), σ. 499 ἐπ. ἀποκατασταθεῖσαν ἐπιγραφὴν πιθανῶς ἐκ τῆς αἰολικῆς Λαφίσης «κατ τὸν ἀποτεθειμένον εἰς τὸ ἀ[ρχε]([ι])ον περὶ αὐτῶν νόμον καὶ διατάγαν».

Wien 1898 σ. 22 ἀρ. 9) (86), ἐπιτάσσει τοὺς λογιστὰς νὰ τὸ ἐγγράψουν εἰς τὸν λογιστικὸν νόμον.

Τῆς Θάσου (IG XII 8 ἀρ. 264 ἐκ τῆς καμπῆς τοῦ Ε' πρὸς τὸν Δ' αἰῶνα) (87) διὰ παροχὴν εἰς Νεοπολίτας Ἰσοπολιτείας: «προσγράψαι δὲ πρὸς τὸν νόμον τὸν τῆς ἀτιμίας τόδε τὸ ψήφισμα ἐν τῇ ἀγορῇ καὶ ἐν τῷ λιμένι» κατὰ τὴν ἀποικιάσασιν τοῦ M. Launey, Études thasiennes, Paris 1944 σ. 239 ἢ «προσαναγράψαι δὲ πρὸς τὸν νόμον τὸν τῆς ἀτιμίας τόδε τὸ ψήφισμα ἐν τῇ στήλῃ τῇ ἐν...» κατὰ τὴν τοῦ M. Feyel ἐν Revue de Philologie τ. 71 (1945) σ. 143 ἐκ.

Τῆς Κῶ (:) (Inschr. Magnesia ἀρ. 57) (88) «...γράφαντες εἰς τοὺς νόμους».

Τῆς σικελικῆς πόλεως Καμαρίνης καὶ τῶν κατοίκων τῆς πρότινος καταστράφεισης Γέλας ἐκ τοῦ Γ' π.Χ. αἰῶνος μεσοῦντος, ἀποδεχομένων τὴν ἐν Κῶ ἐορτὴν τῶν Ἀσκληπιείων (R. Herzog-G. Klaffenbach, Asylieurkunden aus Kos, Abhandlungen der Deutschen Akademie der Wissenschaften zu Berlin, Berlin 1957 ἀρ. 12 καὶ 13 = SEG XII (1955) 379 καὶ 380) (89-90) «χωράξαι δὲ τὰν] τε ἀσυλλαν καὶ τὰν θυσίαν καὶ τοὺς ἀγῶνας εἰς τοὺς νόμους».

Ἐνίοτε μάλιστα λέγεται ρητῶς ὅτι τὸ ψήφισμα θὰ ἔχη ἰσχύον νόμον, ὡς ἐν ψηφίσμασι ἐκ τῆς θεσσαλικῆς Δημητριάδος (Sylloge 1157 II) (91) πιθανῶς περὶ τὸ 116 π.Χ., ἐνθα δρίζεται «διαπαραδιδόσ[θ]ω [δὲ τὸ ψήφισμα τόδε καὶ τοῖς] αἰρεθησομένοις μετὰ ταῦτα στρατηγοῖς [...καὶ νομοφύ]λαξιν νομοθεσίας τάξιν ἔχον»: τῆς Κέω (Ἰουλις) (IG XII 5 ἀρ. 595) (92) ἐκ τοῦ Γ' ἢ Β' π.Χ. αἰῶνος: «ἀναγράψαι δὲ τόδε τὸ ψήφισμα [ἐν στήλῃ λιθίνῃ πρὸ τοῦ Πυθίου] καὶ χρῆσθαι νόμοι τούτῳ ὑπὲρ τῶν χρη[μάτων] τοῦ Ἀπόλλωνος εἰς τὸν αἰε χρόνον». Ἴσως τῶν καρικῶν Μυλάσων ἐκ τῶν ἀρχῶν τοῦ Γ' μ.Χ. αἰῶνος ἐκδ. ὑπὸ Th. Reinach ἐν BCH τ. 20 (1896) σ. 523 ἐκ. (93), ἐὰν ἡ συμπλήρωσις τῆς κρισίμου φράσεως δὲν ἦτο καθ' ὁμολογίαν καὶ αὐτοῦ τοῦ ἐκδότου ἐπισφαλῆς: «...ἀναγράψαι δὲ τό[δε] τὸ ψήφισμα στήλῃ, ἣν καὶ ἀνα[στήσαι...ἐν τῇ] ἀγορᾷ ἐν τῷ ἐπισημοτάτῳ τόπῳ ὡσ[περ νόμον (ε)ἰς τὸν πάντα χρόνον] καταστήσον»¹. τῆς παρὰ τὸν Μαίανδρον Μαγνησίας (Inschr. Magnesia ἀρ. 100) (94), ἐὰν υἱοθετήσωμεν τὴν συμπλήρωσιν τοῦ A. Wilhelm, Beiträge zur griechischen Inschriftenkunde, Wien 1909 σ. 318 ἐκ. «χρη-

1. Ἐτι ἐπισφαλεστέρα ἢ ἐν ἄλλῳ τμήματι (στ. 60) τῆς ἐπιγραφῆς προτεινομένη συμπλήρωσις «[τ]οὺς νόμους πολλάκις ἢ βο[υλή] ἐπηκόρθησε».

σθαι] τῷδε τῷ ψηφίσματι νόμῳ κυρίῳ εἰς τὸν ἅπαντα χρόνον» τῆς Τέω ἐκ τοῦ Α' μ.Χ. αἰῶνος (Sokolowski 1955 ἀρ. 28) (95) «ἐνγαραχθῆναι δὲ τόδε τὸ ψηφίσμα ἐ[ν τῷ] ἱερῷ τοῦ Διονύσου νόμου τάξιν ἔχον». Πρβλ. CIG II 3063.

Καὶ ἐν τῷ βασιλείῳ τῆς Περγάμου κατὰ τὸν Β' μ.Χ. αἰῶνα ἔχομεν παραδείγματα ψηφισμάτων ἐπιτασσόντων τὴν ἀναγραφὴν τῶν εἰς τοὺς νόμους τῆς πόλεως. G. Dittenberger, *Orientalis graeci inscriptiones selectae* τ. I (1903) ἀρ. 332 (96)· C. B. Welles, *Royal correspondance in the hellenistic period*, New Haven 1934 ἀρ. 67 (97)· Sylloge 1007 = Sokolowski 1955 ἀρ. 13 (97a). Τὸ πρῶτον τῶν ψηφισμάτων τούτων προσθέτει ὅτι θὰ ἔχη διηνεκὴ ἰσχύν, τὰ δὲ λοιπὰ ὅτι θὰ ἔχουν ἰσχύν νόμου. Ἐπὶ πλέον ἐπιστολὴ τοῦ βασιλέως Ἀττάλου Γ' (C. B. Welles ἐνθ' ἄνωτ. ἀρ. 67) πρὸς τὴν πόλιν, σχετικὴ πρὸς τὴν ἀναγνώρισιν ὑπὲρ ὠρισμένου προσώπου τῆς ἱερωσύνης τοῦ Διὸς Σαβαζίου ἐπιτάσσει τὴν ἀναγραφὴν τῆς εἰς τοὺς ἱεροὺς νόμους τῆς πόλεως. Διὰ τῆς καταχωρίσεως εἰς τούτους ἐπιδιώκεται προφανῶς¹, ὅπως δυσχερανθῆ ἢ τυχὸν μεταγενεστέρα τροποποίησις τῶν ἐν τῇ ἐπιστολῇ διατάξεων, ὑποκειμένων οὕτως εἰς τὴν αὐτὴν αὐστηρὰν διαδικασίαν, εἰς οἷαν καὶ οἱ νόμοι.

Ἄλλη μέθοδος παρακάμψεως τῆς διακρίσεως ψηφίσματος καὶ νόμου συνίσταται, ἐὰν ὀρθῶς διαγιγνώσκω, εἰς τὴν ὑπαγωγὴν διὰ τοῦ πρώτου ὑπὸ τὴν σφαῖραν ἐφαρμογῆς τοῦ δευτέρου πραγματικῶν καταστάσεων, μὴ ὑπαγομένων ἀρχικῶς ὑπὸ ταύτην. Δεδομένου ὅτι συνήθως ἀγνοοῦμεν τὸ ἀκριβὲς περιεχόμενον τοῦ παραπεμπομένου ἐκάστοτε νόμου, μόνον ὡς ὑπόθεσις δύναται νὰ ὑποστηρικθῆ ἢ προσφυγῆ εἰς τὴν ἀνωτέρω μέθοδον, ὡσάκις ἢ ἐν τῷ ψηφίσματι ρυθμιζομένη περίπτωσις εὐρίσκειται εἰς προφανῶς μακρυνὴν ἀπόστασιν ἀπὸ τὸ εἰκαζόμενον περιεχόμενον τοῦ νόμου, ὡς τοῦτο τοῦλάχιστον διὰ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ ὑποδηλοῦται.

Οὕτως ἐν τιμητικῷ ἐκ Νήσου ψηφίσματι ἐκ τοῦ Δ' π.Χ. αἰῶνος λήγοντος (IG XII 2 ἀρ. 645 = Schwyzer 634 = F. Solmsen, *Inscriptiones graecae ad illustrandas dialectos selectae*¹, Lipsiae 1930 ἀρ. 10) (98), ὁρίζεται ὅτι ὅστις ρήτωρ ἢ ἀρχὼν προτείνει εἰς τὸ

1. Οὕτω C. B. Welles αὐτ., ἐνθα παραπομπὰ εἰς ἀποκλινοῦσας πρὸς ἀπόψεις παλαιοτέρων ἐρευνητῶν. Πρβλ. Esther Hansen, *The Attalids of Pergamon*, Ithaca, New York 1947, σ. 176 ἐπ.

μέλλον ανάκλησιν τῶν διὰ τοῦ ψηφίσματος παρῆσχεθέντων εἰς τὸν τιμώμενον προνομίων «...ὄφε[λ]λέτω ἕκαστο[ς] στάτηρας τρι[α]κοσίοις ἰρ[οι]ς τῷ Ἀσκληπίῳ καὶ ἐπάρα[τος] ἔστω καὶ ἀτι[μος] καὶ γένος [ε]ἰς τὸν πάντα [χρ]όνον καὶ ἐν[εχ]έστω τῷ νόμῳ περὶ τῷ καλλ[ύ]πτος τὸν δᾶ[μον]». Ἐν δὲ νόμῳ («τεθμῶ») ἐκ λοκρικῆς πόλεως ἐκ τοῦ Ε' π.Χ. πιθανῶς αἰῶνος, σχετικῶς πρὸς τὴν διανομὴν γαιῶν μεταξὺ τῶν πολιτῶν καὶ δημοσιευθέντι τὸ πρῶτον ὑπὸ Ν. Παπαδάκι ἐν Ἀρχαιολογικῇ Ἐφημερίδι 1924, σ. 119 ἐκ., εἶτα ὑπὸ U. v. Wilamowitz ἐν Sitzungsberichte der Preussischen Akademie der Wissenschaften, Phil.-hist. Klasse 1927 σ. 7 ἐκ., τέλος δὲ ὑπὸ Cl. Vatin ἐν BCH τ. 87 (1963) σ. 1 ἐκ. (99), ἀπειλεῖται κατὰ τοῦ προτεινόντος ἢ ἐπιχειροῦντος ἀναδασμὸν τῶν διανεμηθειῶν γαιῶν δήμευσις τῆς περιουσίας καὶ κατασκαφὴ τῆς οἰκίας «κατ' τὸν ἀνδρεφονικὸν τεθμῶν». Νόμος ἐκ Τέω τοῦ Β' π.Χ. αἰῶνος ρυθμιστικὸς τῆς λειτουργίας σχολείων ἐν τῇ πόλει (Sylloge 578) (100) ὁρῶει «[δ] δὲ εἰ[π]ας ἢ [πρήξ]ας τι παρὰ τόνδε τὸν νόμον ἢ μὴ ποιήσας τι τῶν προστεταγμένων ἐν τῷ νόμῳ τῶιδε ἐξώλης εἶη καὶ τὸς καὶ γένος τὸ ἐκείνου καὶ ἔστω ἱερόσυλος καὶ συντελειῶσθαι πάντα κατ' αὐτοῦ ἅπερ ἐν τοῖς νόμοις τοῖς περὶ ἱεροσύλου γεγραμμ[ένα ἐστί]». Παραβλητέον ἐπίσης τὸ ἀνωτέρω (ἀρ. 87) ἐκ Θάσου ψήφισμα, καθ' ὃ τοῦτο, ἀφορῶν τὴν παροχὴν ἰσοπολιτείας εἰς Νεοπολίτας, θὰ προσγραφῆ «[πρ]ὸς τὸν νόμον τὸν τῆς ἀτιμίας»¹.

Δι' ἄλλας ἑλληνικὰς πόλεις γνωρίζομεν ὅτι ἀρμόδιον ὄργανον διὰ τὴν ψήφισιν τῶν νόμων ἦτο ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου, ἀλλὰ συνήθως ἀγνοοῦμεν τὴν ἀκολουθουμένην διαδικασίαν, ὡς καὶ τὴν τυχόν ἀπαιτουμένην σύμπραξιν ἄλλων ὀργάνων. Οὕτω², νόμος («τεθμῶ») ἐν Δελφοῖς πιθανῶς ἐκ τῶν ἐτῶν 380-365 π.Χ., καθορίζων νόμιμον ἀνώτατον ὄριον ἐπιτοκίου τῶν ἐκ δικαιοπραξίας τόκων, φέρεται ψηφισθεῖς ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου καὶ δὴ διὰ ψήφων

1. Ἄλλας ὑποθέσεις βλ. παρὰ A. Wilhelm, Neue Beiträge zur griechischen Inschriftenkunde, Wien 1912, σ. 42.

2. Πλέον ἢ ἐπισφαλῆς θὰ ἦτο ἡ χρησιμοποίησις τῆς ἐκ Κορησίου (Κέως) ἐπιγραφῆς IG XII 5. 1 ἀρ. 647 καὶ Suppl. σ. 116 = Sylloge 958, τὴν ἀρχὴν τῆς ὁποίας ὁ J. P. P. Prott συμπληροῖ τολμηρῶς «τὸν δὲ νόμον» εἰσήνεγκαν sive συνέγραψαν». Βλ. ἄλλην διάφορον συμπλήρωσιν ὑπὸ F. Hillel von Gaertzingen ἐν τῷ Apparatus criticus τῶν IG. Ἄλλα ἐπίσης σὺχὶ ἀσφαλῆ παραδείγματα βλ. παρὰ H. Sweboda, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 238 ἐκ.

454¹. E. Bourguet en Fouilles de Delphes τ. III 1, Paris 1929 ἀρ. 294 (τὸ σχετικὸν τεύχος εἶχεν ἐκδοθῆ τῷ 1911) = Schwyzler ἀρ. 324 = Th. Homolle ἐν BCH τ. 50 (1926) σ. 3 ἐπ. καὶ τ. 51 (1927) σ. 170 ἐπ. (101), ὡς καὶ ὁ ἐκ τοῦ Γ' πιθανῶς π.Χ. αἰῶνος νόμος ἐκ Γαμβρίου τῆς "Ἀνδρου, περιοριστικὸς τοῦ πένθους" Fr. Sokolowski (1955) ἀρ. 16 (102).

Ὁ εἰς ὃν παραπέμπεται ἐν IG XII 8 ἀρ. 263 καὶ Suppl. σ. 151 (πρὸβλ. καὶ J. Pouilloux, Recherches sur l'histoire et les cultes de Thasos τ. I, Paris 1954 σ. 145) (103) «ἄδος τῶν τριακοσίων» ἐν Θάσῳ ἐψηφίσθη πιθανῶς ὑπὸ συλλογικοῦ πολιτειακοῦ ὄργανου, ἀποτελουμένου ἐκ τριακοσίων μελῶν. Ἐν Ἀλικαρνασσῶ ὁ γνωστὸς «ἄδος» ἐν Sylloge 45 = Schwyzler 744 (104) τίθεται περὶ τὰ μέσα τοῦ Ε' αἰῶνος ὑπὸ τῆς (κοινῆς, ὡς φαίνεται) ἐκκλησίας τῆς πόλεως καὶ τῆς γείτονος Σαλμακίδος τῇ ἐγκρίσει τοῦ τυράννου Λυγδάμιος. Ἐν Μιλήτῳ νόμος ἐκ τοῦ Α' μ.Χ. αἰῶνος Sokolowski (1955) ἀρ. 52 (105), καθορίζων τοὺς ὅρους πωλήσεως τῆς ἱερωσύνης τοῦ Ἀσκληπιοῦ, τίθεται ὑπὸ τῶν στρατηγῶν τῆς πόλεως ἄνευ συμπράξεως ἄλλου τινος ὄργανου. Ὁ A. Rehm ἐν Milet, Ergebnisse der Ausgrabungen τ. I, 7, Berlin 1924 ἀρ. 204 σ. 300 ὑποθέτει ὅτι οἱ στρατηγοὶ εἶχον ἐξουσιοδοτηθῆ πρὸς τοῦτο ὑπὸ τοῦ δήμου.

Ἐκ ψηφίσματος τοῦ κοινοῦ τῶν Ἀκαρνάνων ἐκ τοῦ Γ' π.Χ. αἰῶνος λήγοντος, πιθανῶς δὲ ἔτους 216, (Ch. Habicht ἐν Hermes τ. 85 (1957) σ. 86 ἐπ. = IG IX 1² ἀρ. 583 = Sokolowski (1962) ἀρ. 45 = J. Pouilloux, Choix d'inscriptions grecques, Paris 1960 ἀρ. 29) (106), ρυθμίζοντος τὰ τῶν ἀγώνων καὶ τῆς πανηγύρεως τοῦ ἐν Ἀκτίῳ ἱεροῦ τοῦ Ἀπόλλωνος, πληροφοροῦμεθα ὅτι ἡ νομοθεσία τοῦ κοινοῦ ὑπέκειτο εἰς περιοδικὴν ἀναθεώρησιν, ἀλλ' ἀγνοοῦμεν περισσοτέρας περὶ αὐτῆς πληροφορίας. Ἐν τῷ ψηφίσματι ὁρίζεται μόνον ὅτι εἰς τὴν συγκεκριμένην περίπτωσιν αἱ ἐπὶ τοῦ δι' αὐτοῦ ρυθμιζομένου θέματος νομοθετικαὶ μεταβολαὶ δὲν ἐπιτρέπεται νὰ εὐρίσκωνται εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὴν προηγηθεῖσαν συμ-

1. Πολυαριθμότερα εἶναι τὰ παραδείγματα ψηφισμάτων, ἐν οἷς γίνεται μνηεὶα τῆς πλειονοψηφίας, δι' ἧς ἐγένοντο ἀποδεκτά. Βλ. τὰς παρὰ Th. Homolle ἐν BCH, τ. 50 (1926), σ. 26, σημ. 1 παραπομπὰς εἰς σχετικὰς ἐργασίας τοῦ A. Wilhelm, ὅστις εἶχε συγκεντρώσει τὰ σχετικὰ παραδείγματα. Πρὸβλ. L. Robert, Études anatoliennes, Paris 1937, σ. 451, σημ. 1.

βατικὴν τούτου ρύθμισιν μεταξὺ τοῦ κοινοῦ καὶ τῆς πόλεως τοῦ Ἀκτίου. Ἀνάλογος περιοδικὴ ἀναθεώρησις τῆς νομοθεσίας προβλέπεται ἐν Κέρκυρα καὶ πιθανῶς ἐν Κνίδω, ὡς φαίνεται ἐκ τῶν ἀνωτέρω ὑπ' ἀρ. 41 καὶ 81 ἐπιγραφῶν.

Ὅπως συχνάκις τὰ ψηφίσματα¹, οὕτως ἐνίοτε καὶ οἱ νόμοι ἀπαγορεύουσι τὴν μελλοντικὴν τροποποίησιν ἢ κατάργησιν των. Οὕτω, νόμος τῆς Τέω ἐκ τοῦ Β' π.Χ. αἰῶνος ρυθμίζων τὰ τῆς λειτουργίας σχολείων (ἀνωτ. ἀρ. 100).

Ὡς ἐν Ἀθήναις², οὕτω καὶ εἰς τὰς λοιπὰς ἑλληνικὰς πόλεις, οἱ νόμοι προσδιορίζονται συνήθως εἴτε ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἀρχοντος, εἰς τὸν κύκλον καθηκόντων τοῦ ὁποίου ὑπάγονται, εἴτε ἐκ τοῦ θέματος εἰς ὃ ἀφορῶσι³.

Ἐκ τῶν ἐξωαττικῶν ὀνομάτων νόμων, καθ' ὅσον ταῦτα εἰς ὄρισμένον κράτος ἀναφέρονται, εἰς τὴν πρώτην κατηγορίαν ἀνήκουν

ἀγορανομικὸς νόμος Μίλητος, Sylloge 577

ὁ τοῦ ἀγωνοθέτα νόμος Κέρκυρα, ἡ ἀνωτέρω ὑπ' ἀρ. 40 ἐπιγραφή

1. Ἡ ἐν τοῖς ψηφίσμασι ρήτρα, ἀπαγορεύουσα ἢ δυσχεραίνουσα τὴν ἐν τῷ μέλλοντι τροποποιεῖσθαι των, ἀποτελεῖ ἐπίσης ἕμμεσον τρόπον προσεγγίσεως ὡς πρὸς τὴν τυπικὴν ἰσχὺν ἐκείνων πρὸς τοὺς νόμους. Βλ. H. Francotte, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 30 ἐπ.

2. Κατάλογον πλήρη καθ' ὅσον βλέπω, τῶν ἐν Ἀθήναις ὀνομάτων νόμων βλ. τελευταίως παρὰ U. Kahstedt, Untersuchungen κλπ., σ. 11, σημ. 4 καὶ σ. 13 - 15. Ἐκ τῶν νεωτέρων παπυρολογικῶν δημοσιεύσεων βλ. P. Oxy XXVII (1962) 2164, περιέχοντα πιθανῶς ἀπόσπασμα ἐκ τοῦ Ὑπερείδου Πρὸς τὴν τοῦ Δημέου παραγραφὴν, ἐνθα ἐν στ. 45 - 46 γίνεται λόγος περὶ *νόμου τοῦ κατὰ τῶν συνοί[κούντων]* κατὰ τὴν πιθανὴν συμπλήρωσιν τῶν ἐκδοτῶν. Βλ. γενικώτερον E. Weiss, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 30 ἐπ. καὶ 42 ἐπ. καὶ τὰς ἐνταῦθα παραπομπάς.

3. Τὰ σχετικὰ παραδείγματα συνεκέντρωσεν, ἀλλ' οὐχὶ πλήρως, τελευταῖος καθ' ὅσον βλέπω ὁ E. Weiss, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 46 - 52. Ἐκ τοῦ ἐν τῷ κειμένῳ καταλόγου, ὅστις ἐπιδιώκει ἂν ὄχι ἀπόλυτον πληρότητα τοῦλάχιστον προσέγγισιν πρὸς ταύτην μεζονα τῶν προηγουμένων ἐργασιῶν, ἀπεκλείσθησαν ἀφ' ἑνὸς μὲν οἱ ἄττικοὶ νόμοι διὰ τὸν ἐν τῇ προηγουμένῃ σημειώσῃ λόγον καὶ ἀφ' ἑτέρου οἱ τῶν ἑλληνιστικῶν μοναρχιῶν ἴδια δὲ διὰ τῶν αἰγυπτιακῶν παύρων γνωσθέντες συμφώνως πρὸς τὰ ἐν ἀρχῇ τῆς παρούσης ἐργασίας ἐπιθέμενα. Περὶ τῶν τελευταίων τούτων βλ. R. Taubenschlag, The Nόμος in the papyri ἐν Opera minora, τ. II, Warszawa 1959, σ. 107 - 114, τοῦ αὐτοῦ, The law of greco-roman Egypt in the light of the papyri², αὐτόθι 1955, σ. 1 ἐπ.

βουλευτικός νόμος· Μίλητος, Sylloge 633

γυμνασιαρχικός νόμος· Αιγιάλη Ἀμοργού, ἡ ἀνωτέρω ὑπ' ἀρ. 76 ἐπιγραφή

δημοσιωνικός νόμος· Καῦνος Καρίας, G. E. Bean ἐν JHS τ. 74 (1954) σ. 97 ἐπ. ἀρ. 38 = SEG XIV (1957) 639

νόμος τῶν τοῦ ἐμπορίου ἐπιμελητῶν· Μίλητος, Milet τ. III: Das Delphinion in Milet ὑπὸ A. Rehm, Berlin 1914 ἀρ. 140 C = Inscr. creticae I (1935) σ. 271. Μήπως ταυτίζεται μὲ τὸν ἐμπορικὸν νόμον τῆς αὐτῆς πόλεως, περὶ οὗ αἱ κατωτέρω παραπομπαί;

κατοπτικός νόμος· Λεβάδεια Βοιωτίας, IG VII 3073 = Sylloge 972

λογιστικός νόμος· Φάρος ἐν Δαλματία, ἡ ἀνωτέρω ὑπ' ἀρ. 86 ἐπιγραφή

μαστρινικός νόμος· Δελφοί, Sylloge 671A = Sokolowski (1962) ἀρ. 44· Sylloge 672 = J. Pouilloux, Choix d'inscriptions grecques, Paris 1960 ἀρ. 13· Κῶς, R. Herzog, Heilige Gesetze von Kos (Abhandl. der Preuß. Akademie der Wissen, 1928 VI), Berlin 1928 ἀρ. 11

ναοποικικός νόμος· Λεβάδεια Βοιωτίας, IG VII 3073 = Sylloge 972

παιδονομικός νόμος· Μίλητος, Sylloge 577

πολεμαρχικός νόμος· Μαγνησία, ἡ ἀνωτέρω ὑπ' ἀρ. 50 ἐπιγραφή

πωλητικός νόμος· Μύλασσα Καρίας, A. Laumonier ἐν Revue des études anciennes τ. 40 (1940) σ. 201 ἐπ. ἀρ. 1, 2, 3, 4· A. Fontrier ἐν BCH τ. 19 (1895) σ. 558 ἐπ. = Ath. Mitt. τ. 21 (1896) σ. 119 ἐπ.· A. Hauvette-Besnault· M. Dubois ἐν BCH τ. 5 (1881) σ. 107 ἐπ. ἀρ. 11

στεφανηφορικός νόμος· Μίλητος, A. Rehm ἐν Didyma τ. II. Die Inschriften, Berlin 1958 ἀρ. 488¹.

Εἰς τὴν δευτέραν κατηγορίαν ἀνήκουν

ἀγχιστικός νόμος· Θάσος, Chr. Dunant· J. Pouilloux, Recherches sur l'histoire et les cultes de Thasos τ. II, Paris 1958 ἀρ. 192

1. Προβλ. τὸν τελωνικὸν νόμον ἐν Παλμόρα· G. Dittenberger, Orientis graecae inscriptiones selectae, τ. II, Lipsiae 1905, ἀρ. 629.

νόμος «(δ)ς κείται, εἴ τις κα κοινὸν ἀδικῆ»¹ Ρόδος, Schwy-
zer ἀρ. 290 D

ἀνδρεφονικὸς θεσμός² Λοκρική πόλις, πιθανῶς Ναύπακτος, ἡ
ἀνωτέρω ὑπ' ἀρ. 99 ἐπιγραφή

νόμος τῶν ἀπελευθερῶν³ Δολίχη Θεσσαλίας, Α. Ἀρβανιτό-
πουλος ἐν Ἀρχαιολογικῇ Ἐφημερίδι 1923 σ. 150 ἐπ. ἀρ. 383⁴ ὁ
αὐτὸς ἐν Revue épigraphique τ. 2 (1914) σ. 226 ἐπ. ἀρ. 282⁵ Πύ-
θιον Θεσσαλίας, IG IX 2 ἀρ. 1290 = Α. Ἀρβανιτόπουλος ἐν
Ἀρχαιολογικῇ Ἐφημερίδι 1913 σ. 167 ἐπ. καὶ ὁ αὐτὸς αὐτόθι 1924
σ. 176 ἀρ. 409

νόμοι τῆς ἀπελευθερώσεως⁶ Κάλυμνος, M. Segrè ἐν Annua-
rio della Scuola archeologica di Atene τ. 22/23 (1944/1945) σ.
175 ἐπ. ἀρ. 158 καὶ

ἀπελευθερωτικοὶ νόμοι⁷ Κάλυμνος, M. Segrè αὐτόθι ἀρ. 167,
169, 176 B, 181, 189, 190, 196 B

νόμος τῆς ἀσεβείας⁸ Σίδυμα Λυκίας, TAM II 1 (1920) ἀρ. 217,
218 (;), 246

ὁ τῶν ἀτέκνων νόμος⁹ Βουθρωτὸν Ἡπείρου, L. Ugolini ἐν
Albania antica τ. 3 (1942) σ. 117

νόμος τῆς ἀτιμίας¹⁰ Θάσος, ἡ ἀνωτέρω ὑπ' ἀρ. 87 ἐπιγραφή

νόμος περὶ τῶν γονέων¹¹ Δελφοί, L. Lerat ἐν Revue de phi-
lologie τ. 69 (1943) σ. 62 ἔτ.

Διακὸς νόμος¹² Μυτιλήνη, G. Dittenberger, Orientis graeci
inscriptiones selectae τ. II, Lipsiae 1905 ἀρ. 456

ἐμπορικὸς νόμος¹³ Μίλητος, Milet τ. III: Das Delphinion in
Milet ὑπὸ A. Rehm, Berlin 1914 ἀρ. 140 A = Inscr. creticae I
(1935) σ. 160¹⁴ Μίλητ κλπ. 140 B = Inscr. creticae IV σ. 161

νόμος περὶ τῶν παρανόμως ἐνεχυρασάντων¹⁵ Λάμπσακος, So-
kolowski 1955 ἀρ. 8

νόμος τῆς ἐσαγωγῆς¹⁶ Τήνος, IG XII Suppl. ἀρ. 303 = Sokolowski
1962, ἀρ. 48 : κανονισμὸς σωματείου.

νόμος τοῦ θεσμοφυλακίου¹⁷ Βοιωτία, Πλουτάρχου, Αἴτια ἑλλη-
νικὰ 292d

ἱερὸς νόμος¹⁸ Γύθειον, Σ. Κουγέας ἐν Ἑλληνικά τ. 1 (1928)

1. Ὡς «ἱεροὶ νόμοι» χαρακτηρίζονται οἱ ρυθμίζοντες θέματα λατρείας,
ἀντιδιαστελλόμενοι πρὸς τοὺς πολιτικούς. Βλ. C. B. Welles, ἑνθ' ἀνωτ.,
ἀρ. 67 ὑπὸ τὸν στ. 16 καὶ τὰς ἐνταῦθα παραπομπάς. Προβλ. τὴν ἐκ τῆς κρη-
τικῆς Ἰτάνου ἐπιγραφήν (Inscr. creticae, τ. III, σ. 89 ἐπ. κατὰ τὴν ἀποκα-

σ. 16 ἐπ. = SEG XI (1944) 923 Κέρκυρα, ἡ ἀνωτέρω ὑπ' ἀρ. 40 ἐπιγραφή Κῶς, R. Herzog, Heilige Gesetze von Kos (Abhandl. Preuß. Akad. 1928, VI) Berlin 1928 ἀρ. 8, 11 (συμπλ.) Πέργαμον, C. B. Welles, Royal correspondance κλπ. ἀρ. 67¹

νόμος τῆς Ἱερουσαλίας· Ἀπίτερα Κρήτης, Inscr. creticae τ. II σ. 14 ἐπ.

νόμοι περὶ Ἱεροσώλου· Τέως, Sylloge 578

διαγραφή περὶ τῆς Ἱερωσώνης· Μίλητος, A. Rehm ἐν Didyma τ. II: Die Inschriften, Berlin 1958 ἀρ. 488

νόμος περὶ τῶ καλλύοντος τὸν δᾶμον· Νῆσος (= Μοσχονῆσι), Schwyzer 634 = Solmsen ἐνθ' ἀνωτ. ἀρ. 10

νόμοι περὶ τῶν καταφθιμένων· Ἴουλις Κέω, Sylloge 1218
 Ὡς ἂν τῆς μισθώσεως νόμος > ἐν τῷ «περὶ Ὀρωπίας χώρας» senatus consultum ἔτ. 73 π.Χ. (IG VII 413 = Sylloge 747) δὲν νοεῖται νόμος τῆς πόλεως Ὀρωποῦ ἀλλ' ἡ lex censoria de publicis provinciae Achaiae locandis, ὡς δέχονται ὀρθῶς οἱ ἐκδόται

ξενικός νόμος· Μίλητος, Milet τ. III: Das Delphinion in Milet ὑπὸ A. Rehm, Berlin 1914 ἀρ. 33e. Πρβλ. E. Weiss ἐν Jahreshefte τ. 17 (1914) στ. 272 καὶ τὸν αὐτὸν ἐν Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte Rom. Abt. τ. 35 (1914) σ. 333

νόμος τῆς οἰκονομίας· Ὀρωπός, IG VII 303 = J. Prott-L. Ziehen, Leges Graecorum sacrae τ. II 1, Lipsiae 1906 ἀρ. 67

προξενικός νόμος· Κνωσός, Milet τ. III κλπ. ἀρ. 140 A =

τάστασιν τοῦ A. Wilhelm, Griechische Inschriften rechtlichen Inhalts, Athen 1951, σ. 24 ἐπ. = SEG XIII (1956) 464, ἀντιδιαστέλλουσιν ἐπίσης τοὺς «περὶ τὰ Ἱερά» νόμους ἀπὸ τῶν «περὶ τὰ πολίτι/κά». Διὰ τὴν σημασίαν τοῦ ὄρου «πολιτικός νόμος» καὶ τὴν γεννηθεῖσαν σχετικὴν ἀμφισβήτησιν (= νόμος τῆς πόλεως, ρυθμίζων τὰς σχέσεις πάντων τῶν ἐν αὐτῇ βιούντων ἀτόμων ἢ νόμος τῶν πολιτῶν, ἀποκλειῶν τῆς ἐφαρμογῆς του τοὺς ἀλλοδαπούς) βλ. τὴν παρὰ E. Weiss, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 52 καὶ 76 βιβλιογραφίαν.

1. Πρβλ. **Ἱερὸν νόμον** Ἀντιόχου Α' βασιλέως Κομμαγενῆς παρὰ L. Jalabert-R. Mouterde, Inscriptions grecques et latines de la Syrie, τ. I, Paris 1929, ἀρ. 1 καὶ 47, ἐνῶ ἡ μνεία Ἱεροῦ νόμου ἐν τῇ πρώτῃ ἐκδόσει ἐπιγραφῶν ἐκ Βαβυλωνῶς, ἐπαναλαμβανομένη κατὰ τὴν ἐπανεξέδοσιν ὑπὸ E. Schmidt ἐν Jahrbuch des Deutschen Archäologischen Instituts, τ. 56 (1941) Anz. στ. 816, ἀρ. 4 καὶ 5, δεόν να διαγραφῆ, συμφώνως πρὸς τὴν ἀποκατάστασιν αὐτῶν ὑπὸ M. J. Rostovtzeff καὶ C. B. Welles ἐν Yale classical studies, τ. 2 (1931), σ. 40 = SEG VII (1934), ἀρ. 40 καὶ 39· πρβλ. J. καὶ L. Robert ἐν REG, τ. 55 (1942), σ. 362, ἀρ. 175.

Inscr. creticae τ. I σ. 60' Γόργυς Milet αὐτόθι ἀρ. 140 B = Inscr. creticae τ. IV (1950) σ. 161' πρὸς Ε. Ziebarth ἐν Klio τ. 26 (1933) σ. 245

νόμοι περὶ τῶν Πυθίων καὶ Ὀλυμπίων (συμπλ.) κοινὸν τῶν Αἰτωλῶν, ἡ ἀνωτέρω ὑπ' ἀρ. 72 ἐπιγραφὴ

*νόμος τῆς τυμβωρυχίας*¹ Πέρινθος, G. Seure ἐν Revue archéologique 4^η σειρά τ. 20 (1912) σ. 256 ἀρ. 40' Αἰγιάλη Ἀμοργοῦ, IG XII 7 ἀρ. 478' Καῦνος Καρίας, G. E. Bean ἐν JHS τ. 74 (1954) σ. 106 ἀρ. 42 = SEG XIV (1957) 660' Θυάτιρα Λυδίας, IGR IV 1281' Κύζικος, J. H. Mordtmann ἐν Ath. Mitt. τ. 6 (1881) σ. 125 ἀρ. 8' Κύζικος, F. W. Hasluck ἐν JHS τ. 24 (1904) σ. 32 ἀρ. 43' Ἀνδριακὴ Λυκίας, CIG III 4303 M σ. 1144' Ξάνθος Λυκίας, TAM II 1 (1920) ἀρ. 326 καὶ 338' Σίδυμα Λυκίας, αὐτόθι ἀρ. 225

νόμος κατὰ (vel περὶ) τῶν τυράνων Ἐρωςὸς Λέσβου, Tod II ἀρ. 191.

ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ Π. ΧΡΙΣΤΟΦΙΛΟΠΟΥΛΟΣ

Ε.Υ.Δ. τῆς Κ.τ.Π.
ΠΑΝΝΙΝΑ 2006

1. Πρὸς Ε. Gerner, Tymborychia ἐν Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Rom. Abt., τ. 61 (1941), σ. 230-275.